

РОЗДІЛ 7

Забезпечення воєнної безпеки України в умовах євроінтеграції

Стратегія безпеки майбутнього – залізна рука,
одягнена в оксамитову рукавицю
В.Ліпкан

Вступ

Сучасні події в світі, що відбуваються в геополітичній, соціально-економічній, духовно-етичній сферах зробили проблему забезпечення національної безпеки України особливо гострою. Розвал Радянського Союзу, односторонній розпуск Організації Варшавського Договору, закінчення «холодної війни», вихід США з договору по ПРО, об'єднання держав у боротьбі з міжнародним тероризмом не наблизили світ до стабільності. Світ не став безпечнішим, і потенціал воєнної сили, як би не намагалися провідники гуманізму до зведення його нанівець, як і раніше, розглядається як найбільш дієвий чинник світової політики. Прикладом цьому слугують спеціальні операції США та їх союзників проти Югославії, Афганістану, Іраку.

Потенційна військова небезпека і реальні військові загрози для України мають надзвичайно різноманітні форми. Спроби нашої політичної еліти поставити на перший план «загальнолюдські цінності», «європейський вибір», представити країну в оточенні «союзників» і «друзів» успіхом не увінчалися, і призвели до послаблення позицій України в Європі та скорочення сфер її впливу. Останні роки ознаменувалися зміною поглядів політичного керівництва країни. Безумовно, на це вплинули ракетно-бомбові удари по Югославії, заява адміністрації Д. Буша про односторонній вихід США з договору по ПРО, неясність ситуації з майбутнім баз, що розгортаються в Центральній Азії. Прийшло розуміння того, що будь-який прояв слабкості України може послужити для її суперників небезпечним провокуючим чинником. Україна має бути готовою до всього і не спокушати інші держави своєю економічною і військовою неміччю.

Ситуація посилюється складним економічним станом в країні, що утруднює теоретичне опрацювання і практичне здійснення заходів по відповідній реакції на загрози та небезпеки як національній безпеці в цілому, так і військовій безпеці зокрема. Локальні війни і військові конфлікти, що виникають в різних районах земної кулі, не обійшли стороною і нові незалежні держави – колишні республіки СРСР. Головне завдання політичної еліти держави – не допустити цього на територіях України.

Включення до складу блоку НАТО Польщі, Чехії, Угорщини, прагнення інших держав Східної Європи увійти до Північноатлантичного союзу дозволили Україні наблизитися до власного вступу до даної організації. Вступ до неї вважається необхідним, оскільки, з одного боку, альянс вийшов до західних меж нашої держави, зберігши крупні угруповання збройних сил на своїй і території, що знов включається в блок, а з іншого – імперські зазіхання Росії, радикальні представники політичної еліти якої прагнуть реінтегрувати певні території України.

Відтак розширення НАТО має відбуватися не лише у просторі, а в змісті їх діяльності. Створений прецедент застосування воєнної сили проти суверенної держави без резолюції Ради Безпеки ООН. Більш того, готуючись до продовження боротьби з країнами «осі зла», США почали бойові дії проти Іраку навіть без союзників. Аналогічна заява робилася і з приводу можливої спецоперації в Панкиській ущелині в Грузії, де Російські літаки неодноразово перетинали державний кордон Грузії – нашого союзника по ГУУАМ.

Військова небезпека для України існує як на сході та заході, так і на південних межах країни. Особливість ситуації, що склалася, у сфері забезпечення воєнної безпеки, невизначеність її розвитку, більше того, проголошене скорочення армії примушують учених, політиків, військових знов звертатися до проблеми захисту національних інтересів засобами озброєного насильства. Ця проблема є однією з найпріоритетніших і в діяльності інститутів влади. Яким же чином вона розв'язується? Що є механізмом забезпечення воєнної безпеки міждержавних відносин і обороноздатності країни? Для того, щоб відповісти на ці питання, необхідно звернутися до розгляду суті воєнної безпеки і її складових, співвідношення політичних і власне військових засобів у її забезпеченні.

Забезпечення воєнної безпеки України є найважливішим напрямом діяльності держави. Головні цілі забезпечення воєнної безпеки – запобігання, локалізація і нейтралізація військових загроз України. Україна розглядає забезпечення своєї воєнної безпеки в контексті євроінтеграції, будівництва демократичної правової держави, здійснення соціально-економічних реформ, взаємовигідної співпраці і добросусідства в міжнародних відносинах, послідовного формування загальної і всеосяжної системи міжнародної безпеки, збереження і зміцнення загального миру. Україна має відновити статус ядерної держави для стримування (запобігання) агресії проти неї і (або) її союзників, надавати пріоритетне значення зміцненню системи колективної безпеки в рамках Євросоюзу на основі розвитку і зміцнення відповідних договорів.

Тема даного розділу враховує надзвичайну значущість питань забезпечення воєнної безпеки України в контексті євроінтеграції, необхідність дотримання адекватності стану її елементів військово-політичній обстановці, що складається. Мета розділу полягає в аналізі основних загроз військовій безпеці України, розгляді сучасного стану елементів системи забезпечення воєнної безпеки України, визначенні можливих напрямів її вдосконалення.

У першому питанні дається аналіз основних загроз військовій безпеці України.

У другому питанні розглянута існуюча структура системи воєнної безпеки України і стан її основних елементів.

У третьому питанні аналізуються перспективи розвитку і можливі напрями вдосконалення системи воєнної безпеки України і реформування Збройних Сил України.

1. ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ВІЙСЬКОВІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Умовою успішного дослідження проблем воєнної безпеки країни, практичного вирішення задач її збройного захисту є розгляд характеру існуючих міжнародних і внутрішньодержавних відносин, виявлення джерел воєнної небезпеки і загроз національним інтересам у даній сфері.

Як військова небезпека, так і військова загроза є своєрідними характеристиками тієї, що реально існує, або прогнозованої в майбутньому військово-політичної обстановки, відносин між коаліціями держав, окремими країнами, різними політичними силами усередині них.

1.1. Військова небезпека і військові загрози. Джерела і характерні ознаки

Військова загроза — стан, що характеризується існуванням потенційної можливості застосування воєнної сили проти держави для досягнення політичних і інших цілей яким-небудь суб'єктом військово-політичних відносин. Відмінність **воєнної небезпеки** полягає в тому, що вона указує не на потенційну можливість, а на намір, що реально позначився, одній із сторін застосувати військово **силу**. Воєнна небезпека є вищим ступенем напруженості, яка характеризується відкритим протистоянням сторін, їх намірами вирішити існуючі протиріччя військово-силовими методами.

Військова загроза не обов'язково пов'язана з початком військових приготувань протилежної сторони. Її джерела, як правило, приховані від поверхневого погляду людей. Ними можуть бути найрізноманітніші явища і процеси суспільного життя:

- перетин політичних інтересів людей, соціальних груп, класів, держав або коаліцій країн (спроба протиставлення української нації по осі Ющенко — Янукович, тобто політичні інтереси півночі, заходу та центру інтересам сходу та півдня);
- суперечності на економічному, соціальному, етнічному або релігійному ґрунті (спроба розшарування українського суспільства на багатих та бідних, соціально захищених і незахищених, етнічних українців та представників етнічних меншин, православних і католиків);
- виробництво і накопичення ядерних або звичайних озброєнь (так, на території Росії окрім звичайних, міститься ядерне озброєння, яке потребує відповідних заходів як щодо його охорони, так і відповідної утилізації);
- наявність і розгортання масових армій (із заходу та півдня розгортання армії НАТО, зі сходу армії Росії);
- загроза екологічних катастроф в результаті необережного звернення або навмисного використання бойових засобів (наприклад, останнім часом почастишали

випадки настання надзвичайних ситуацій внаслідок вибухів або недбалого зберігання на території України) тощо.

Оскільки військова безпека припускає можливість застосування воєнної сили для вирішення суперечностей, щовиникають і цим вона відрізняється від інших видів безпеки державі, головною її ознакою є наявність зв'язку даного явища з військово-силовими методами вирішення протиріч.

Характерними **ознаками воєнної загрози** для країни можна вважати:

- наявність гострих суперечностей, розв'язання яких можливе лише із застосуванням воєнної сили;
- наявність у однієї із сторін достатньої кількості військових сил і засобів для розв'язання суперечності на свою користь або здатність держави створити такі сили в перспективі;
- наявність у лідерів або урядів політичної волі або рішучості піти на застосування сили, здатності використовувати збройні сили для вирішення можливого конфлікту;
- наявність надійних союзників серед держав, їх коаліцій або інших суб'єктів військово-політичних відносин;
- сприятливі геополітичні умови і реальна (або прогнозована) військово-політична обстановка для здійснення військових акцій тощо.

Джерела воєнної безпеки виявляються, як правило, у області військово-політичних відносин. Їх ознаки виявляються в конкретних військово-дипломатичних і військово-економічних акціях сторін, у діях військ (сил), активізації інформаційно-психологічного протистояння і диверсійно-розвідувальної діяльності держав.

Ознаками воєнної безпеки є:

- різке загострення суперечностей і вступ їх у завершальну стадію підготовки до використання сили (вичерпані останні політичні та дипломатичні засоби для вирішення конфлікту);
- створення стороною, що протистоїть, необхідних угруповань збройних сил та інших військових формувань і засобів, здатних до виконання поставлених завдань;
- рішучість політичного керівництва сторони, що протистоїть, використовувати військову силу;
- організація широкої підтримки народом обраного керівництвом курсу на силове вирішення конфлікту;
- різка активізація психологічної, інформаційної та інших видів психологічної боротьби;
- дипломатичні демарші, посилювання військово-економічної блокади;
- проведення мобілізації (повної або часткової) в країні;
- наявність сприятливої військово-політичної обстановки для розв'язування військового конфлікту;
- посилення активності збройних сил поблизу кордонів іншої держави тощо.

1.2. Чинники, що впливають на ступінь воєнної небезпеки і характер військових загроз для України

Ключовим питанням для визначення воєнної небезпеки, існуючих і прогнозованих загроз для національної і воєнної безпеки України є проблема формулювання національних інтересів держави у даній сфері. Сучасна система національних інтересів країни достатньо повно відбита в Законі України „Про основи національної безпеки України”.

Під **національними інтересами** розуміються життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Ці інтереси носять довгостроковий характер і визначають основні цілі, стратегічні і поточні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави.

До національних інтересів у воєнній сфері належать:

- унеможливлення поширення зброї масового ураження і засобів її доставки;
- ефективно існуючі структури і механізми забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності;
- неможливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;
- недопущення нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося;
- підтримання належного рівня забезпечення військовою й спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань;
- підтримання боєздатності Збройних Сил України;
- достатнє фінансове забезпечення програм реформування Збройних Сил України та оборонно-промислового комплексу України;
- утилізація застарілої та не потрібної для Збройних Сил України воєнної техніки, озброєння, вибухових речовин;
- договірно-правове оформлення і облаштування державного кордону України;
- достатній соціальний захист військовослужбовців, громадян, звільнених з воєнної служби, та членів їхніх сімей.

Формування системи даних інтересів відбувається з огляду на загальну систему національних інтересів, втім враховує специфіку воєнної сфери. Більше того, даний процес відбувається з огляду на цілу низку чинників, які підвищують рівень воєнних загроз.

Відтак, до чинників, що підвищують рівень воєнної загрози України, належать:

- технологічний відрив ряду провідних держав, що останнім часом значно збільшився, і нарощування їх можливостей по створенню озброєнь і воєнної техніки нового покоління. Така ситуація може підштовхнути їх до якісно нового етапу у зовнішніх відносинах;

- перехід окремих держав до практики силових (військових) дій поза норми і принципами міжнародного права і без санкції Ради Безпеки ООН. Зведений в ранг стратегічної доктрини, він небезпечний загрозою дестабілізації як національної безпеки України, так і всієї стратегічної обстановки в світі;
- активізація діяльності на території України іноземних спеціальних служб і використовуваних ними організацій;
- тривалий процес реформування військової організації і оборонного промислового комплексу України, недостатнє фінансування національної оборони і недосконалість нормативно-правової бази. Як результат – критично низький рівень оперативної і бойової підготовки Збройних Сил України, інших військ, військових формувань і органів, неприпустиме зниження забезпеченості військ (сил) сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, крайня гострота соціальних проблем, необгрунтоване і таке, що відбувається поза змістом національних інтересів, скорочення армії. Усе це в значній мірі веде до значного зниження рівня як військової безпеки України зокрема, так і національної безпеки в цілому.

Для аналізу того, як складатиметься військово-політична обстановка, в якій Україні доведеться існувати як суб'єкту світової політики, слід враховувати, зокрема, її геополітичне і геостратегічне положення, яке є унікальним.

Україна розташована у самому серці Європи, саме це є висхідним при формуванні системи військової безпеки. Україна не є сусідом або державою, що граничить із Європою. Україна є Європа і вже через це може і має активно впливати як на регіональні, так і на глобальні соціально-економічні та політичні процеси і життя планети в цілому. Джерелом загроз за даного випадку виступають, з одного боку, намагання деяких держав зімкнути „ кільце Анаконди” над Росією, і з іншого – прагнення Росії до повернення домінування над Євразією.

За умов невизначеності напрямів зовнішньої політики, зокрема напрямів адекватного загрозам та небезпекам розвитку військової системи безпеки, Україна ризикує бути утягненою у політичні гри інших країн, в якій її роль буде зводиться до неправомочного суб'єкта, участь якого віршуватиметься іншими країнами.

Розташування України в серці Європи, перетин України декількома світовими цивілізаціями робить її об'єктом постійних воєнних загроз як локального, так і масштабного характеру.

До основних чинників, які визначатимуть характер воєнних загроз і небезпек на початку XXI ст., а також основних тенденцій у глобальній розстановці сил в світі належать:

- високий ступінь глобальної нестабільності;
- зростання активності у використанні військової сили при вирішенні спірних як внутрішніх, так і міжнародних проблем;
- зростання впливу і можливостей терористичних, екстремістських та трансурядових організацій;
- яскраво виражене прагнення Євросоюзу, Росії та Китаю протистояти забезпеченню глобального лідерства США, яке, за оцінками фахівців, відбуватиметься не менше перших 20 років XXI ст.

1.3. Існуючі і прогнозовані загрози воєнній безпеці України

Відповідно до Закону України „Про основи національної безпеки України” до основних загроз національній безпеці в воєнній сфері належать:

- поширення зброї масового ураження і засобів її доставки;
- недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності;
- нелегальна міграція;
- можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;
- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося;
- небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності;
- повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України;
- накопичення великої кількості застарілої та не потрібної для Збройних Сил України воєнної техніки, озброєння, вибухових речовин;
- незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України;
- незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з воєнної служби, та членів їхніх сімей.

І хоча даний перелік воєнних загроз є немалим, він не віддзеркалює адекватності воєнних загроз безпеці держави, не розкриває їх дійсного змісту. Відтак доречно звернути увагу на інші, вкрай важливі моменти.

Зниження загрози виникнення великомасштабної війни в Європі не виключило можливості зародження і розвитку конфліктних ситуацій, зокрема із залученням в них України. Результатом ескалації цих ситуацій можуть стати і військові дії. Більше того, ці конфлікти можуть таємно провокуватися і підживлятися іншими впливовими країнами з метою отримання додаткових важелів впливу на політику України. Відтак, однією із загроз воєнній безпеці України є *можливість воєнного конфлікту на території Європи*.

Суперництво в політичній, економічній і військовій сферах між існуючими і виникаючими центрами сили на континенті, потенційні вогнища напруженості, збройні конфлікти на регіональному рівні, наявність в мирний час у ряді держав могутніх збройних сил, а також ядерної зброї, як і раніше складатимуть серйозну загрозу, у тому числі і військову, для національної безпеки України.

Як одну з потенційних загроз можна розглядати *створення* відповідно до рішень Європейського союзу *європейських сил швидкого реагування*, головним завданням яких є проведення операцій на європейському континенті по здійсненню гуманітарних акцій. За певних обставин вони можуть бути використані для розв'язання внутрішніх проблем тих чи інших держав (наприклад, для врегулювання

етнічних конфліктів), тим самим порушити внутрішню безпеку (наприклад, за умови переходу етнічного конфлікту у площину чи то сепаратизму, чи то ірредентизму, чи то реінтеграції).

Іншою проблемою є постійно існуюча ескалація у відносинах між євразійською Росією, Північно-Атлантичним альянсом та європейськими Великою Британією та Францією, які володіють ядерною зброєю. Таким чином, у сфері геополітичних інтересів України перебувають держави, котрі володіють ядерною зброєю і між якими існують суперечності, отже створюють атмосферу перманентної нестабільності. Відтак, воєнною загрозою для України є *перебування у її безпековому просторі держав з діаметральними геополітичними інтересами, котрі не виключають застосування ядерної зброї для забезпечення власної безпеки.*

Не слід також применшувати загрозу певної втрати самостійності та історико-культурної ідентичності при вступі до НАТО. Проведений нами аналіз дав можливість стверджувати, що входження тих чи інших держав до НАТО не гарантує відсутності суперечок між ними, більше того, не слугує стримуючим чинником при застосуванні збройних сил у конфліктних ситуаціях між собою. Більше того, з плином часу роль НАТО лише збільшується, відтак створюються умови до формування і становлення нового сильного і могутнього суб'єкта міжнародних відносин. Саме тому не можна виключати той вплив, який чинитиме НАТО на Україну у разі її входження до цієї структури.

Так само загрозою для України є перебування у воєнно-політичних блоках з Росією, яка є одвічним опонентом як НАТО, так і європейських систем безпеки, які до 2010 року будуть сформовані в якості самостійних і певним чином балансуєчих НАТО. Проголошений курс на євроінтеграцію за цього випадку увійде в дисонанс із перебуванням України у будь-якому військовому блоці, заснованому Росією.

Отже, для зменшення можливості реалізації воєнних загроз і небезпек перебування України у тому чи іншому блоці має корелювати з проголошеним зовнішньополітичним курсом держави. Входження України до НАТО врешті-решт де-юре розв'яже фундаментальне питання щодо геополітичної приналежності України чи то Сходу Західних держав, чи то Заходу Росії. Вступ до НАТО де-юре свідчатиме про реалізацію поступу України як самостійної і незалежної держави, позбавить не лише морального права, а й взагалі будь-яких підстав як політиків, так і теоретиків розглядати Україну у яких би то не було концепціях в якості буферної зони між Європою і Росією.

Вступ до НАТО і розміщення на території України стратегічної ядерної зброї відкриє шлях для відновлення Україною статусу ядерної держави, що є вкрай важливим з огляду на стратегічні зміни в світовому лідерстві.

Потенційною загрозою для України є *корінна зміна співвідношення військово-морських сил на користь сусідніх держав.*

Потенційним джерелом виникнення в Європі військово-політичної напруженості залишатиметься проблема *неврегульованості територіальних суперечок між суміжними державами.* Територіальні претензії у тій чи іншій формі до України висували Росія, Польща, Румунія. Не можна виключати, що заручившись підтрим-

кою США і НАТО, деякі країни можуть почати з більшою наполегливістю добиватися здійснення своїх територіальних і інших домагань до України, що, природно, здатне привести до різкого загострення обстановки. Напруженість, що виникне, може, за певних умов, вийти з-під контролю і перерости у збройний конфлікт, у тому числі і з втягуванням в нього держав ГУУАМ, Євросоюзу, членів альянсу НАТО.

На прикладі Югославії, Афганістану, Іраку можна дійти висновку про *можливість військових загроз від «миротворчої діяльності» США і їх найближчих союзників, передусім Великої Британії*, які не відповідають існуючим міжнародно-правовим нормам. Потенційна загроза для України пов'язана з тим, що «миротворчі сили» без санкції Ради Безпеки ООН можуть бути введені на територію України для „підтримання демократії і євроінтеграційного поступу” України.

Збереження великої кількості (в цілому близько 140) *вогниць етнотериторіальних конфліктів* на пострадянському просторі, передусім у Росії, які, за оцінками експертів, навряд чи будуть врегульовані в найближчому майбутньому, також є загрозою для національної безпеки України.

Можливими військово-політичними цілями військових конфліктів, розв'язаних проти України, можуть бути:

- розв'язання спірних проблем на користь провідних країн Заходу і їх союзників;
- максимальне ослаблення військового потенціалу України, приведення його у відповідність до європейських стандартів (наприклад, є незрозумілими принципи побудови системи воєнної безпеки України, де проживає 48 мільйонів осіб, і тієї ж Данії, населення якої трохи більше населення Києва);
- підрив міжнародного авторитету України в якості держави, здатної впливати на розвиток ситуації в регіоні і світі, а також рішуче відстоювати свої життєво важливі інтереси у будь-якій точці планети.

Зонами найбільшої потенційної небезпеки можуть стати прикордонні райони з Румунією, Польщею, Росією.

Військово-політичні конфлікти між суміжними державами в самій Центральній і Східній Європі можуть і не чинити прямого впливу на воєнну безпеку України, проте певною мірою здатні торкнутися її політичних, а головне, економічних інтересів.

Діяльність Туреччини буде спрямована на досягнення своєї політичної, економічної і військово-стратегічної мети, головними з яких є ослаблення України і її зв'язків з державами СНД, передусім з Росією, втягування їх в міжнародні ісламські організації з перспективою створення певного мусульманського блоку на противагу Україні, використання природних ресурсів, науково-технічного потенціалу і ринків Криму як природної складової частини турецького економічного простору. У більш абстрактному плані слід говорити про *загрозу реалізації концепції пантунізму*.

Потенційно небезпечним є втягування України в якості асоційованого члена СНД у конфлікт між Росією з одного боку, і Іраном та Туреччиною, які ведуть поки що позиційну боротьбу за вплив на півдні. Слід також акцентувати увагу і на

геополітичній активізації Китаю, який все більше і більше заявляє про себе на міжнародній арені в якості впливового гравця. Відтак Україна має бути готовою до загрози бути втягнутою у *конфлікт між Росією і СНД, з одного боку і Пакистаном, Іраном та Туреччиною – з іншого*. Небезпека цього конфлікту полягає у тому, що як з одного боку (Росія, Беларусь), так і з іншого (Пакистан) сторони володіють ядерною зброєю.

Стратегічним моментом для України є використання територіальних суперечностей між Індією та Пакистаном; геополітичних між Іраном, Пакистаном та Туреччиною щодо контролю над Афганістаном тощо. Головним стратегічним завданням є регіональна нестабільність у Південно-азіатському регіоні, яка дозволить Україні безперешкодно розвиватися у рамках Євросоюзу та зберігати добросусідські відносини з Росією. Відтак, *встановлення стабільності в Південній Азії є потенційною загрозою для воєнної безпеки України*.

Індія прагнучим до забезпечення стабільності в районах, що граничать з Пакистаном. При цьому підхід Індії до регіональної безпеки значною мірою визначається її прагненням відігравати домінуючу роль у Південній Азії і басейні Індійського океану. Певне місце в такій діяльності Індія відведе практичній реалізації своїх планів по створенню Асоціації регіональної співпраці держав зони Індійського океану, розраховуючи зайняти в ній провідні позиції.

Позитивним моментом є природне прагнення більшості держав на Півдні вирішувати спірні проблеми і затверджувати свої позиції в регіоні переважно силовими методами. Це стимулює нарощування технічної оснащеності їх збройних сил як за рахунок збільшення обсягів зовнішніх військових закупівель, так і шляхом розширення власного військового виробництва. Відтак Україна має максимально активізувати участь у торгівлі зброєю для Південно-азіатських країн. Підтримання стану регіональної нестабільності, поєднаної зі збільшенням кількості зброї і зміцненням збройних сил країн, що протистоять одна одній, може призвести до конфліктів малої інтенсивності, а згодом і регіонального конфлікту, для врегулювання якого можуть бути послані миротворчі сили ООН. Таким чином, жодна з країн Південної Азії не зможе встановити домінуючого та імперативного контролю над управлінням даним регіоном.

Збережеться тенденція низки провідних країн до володіння зброєю масового ураження і засобами його доставки (Ірак, Іран, Ізраїль). Більше того, Пакистан офіційно заявив, що володіє ядерним потенціалом.

Найбільш небезпечним є розповсюдження ракетно-ядерної і хімічної технологій (Ізраїль, Лівія, Ірак, Іран, Пакистан), що продовжується, і збільшення в регіоні запасів сучасних наступальних озброєнь.

Джерелами збройних конфліктів в Центральноазіатському стратегічному районі можуть стати переростання локальних військових конфліктів в регіональні (широкомасштабні) війни із залученням в них країн СНД, Туреччини і збройних угруповань окремих військово-політичних партій і рухів Афганістану, збереження прагнення низки провідних країн регіону до володіння зброєю масового ураження і засобами її доставки, а також масова міграція населення.

Не можна не сказати про значення релігійного чинника для країн Півдня. Протиставлення ісламу іншим релігіям, а також однієї ісламської держави іншій

стає деколи головним козирем для західних країн у створенні неспокійної обстановки в регіоні. Витягуючи переваги з релігійних суперечностей, Захід проводить вигідну для себе й Ізраїлю стратегічну лінію на “підігрів” конфлікту між різними течіями в ісламі, між ісламом і православ’ям.

Стратегічним моментом є підтримання прагнень Росії щодо унеможливлення домінування Китаю в азіатсько-тихоокеанському регіоні.

Аналіз загроз воєнній безпеці України буде неповним, якщо не згадати про такий довготривалий чинник, що негативно впливає на розвиток суспільних відносин у ряді держав, як тероризм. Тероризм у чистому вигляді, як це мало місце при нападі чеченських бандитів на Дагестан або під час повітряних атак на Нью-Йорк і Вашингтон, зустрічається не часто. Сучасний тероризм тісно пов’язаний з наркобізнесом, незаконною торгівлею зброєю, виготовленням і розповсюдженням фальшивих грошей, з переміщенням капіталу, його відмиванням і навіть із створенням легальних торгових фірм.

Всебічний аналіз даної проблеми і умов, в яких вона розвивається, дозволяє зробити прогноз про подальше посилення агресивності, збільшення організаційно-тактичного потенціалу і зростання професійного рівня міжнародного тероризму за рахунок придбання досвіду проведення великомасштабних і зухвалих акцій, вдосконалення спеціальної підготовки терористів за рахунок активного використання найманства, тісного сполучення політичних терористичних структур із злочинними співтовариствами, а також використання ними принципово нових форм політичного протистояння. Пропагандистським прикриттям подібних акцій часто є широке розповсюдження гасел «національно-визвольної боротьби».

Висновки по першому підрозділу

1. Характер сучасних військових загроз кардинально змінився. Існують блоки зовнішніх і внутрішніх воєнних загроз, які за масштабом включають загрози глобального, регіонального і місцевого характеру. Виник цілий ряд нових воєнних загроз, які ще кілька років тому вважалися маловірогідними або малозначущими. Посилився взаємозв’язок між зовнішніми і внутрішніми загрозами. Зросла небезпека регіональних, локальних, але особливо внутрідержавних конфліктів і воєн. Абсолютно іншим став склад протистояння сил. Змінилися засоби, які можуть використовуватися для військового тиску і реалізації воєнних загроз.

2. Україні, в цілях забезпечення свого гарантованого рівня безпеки, необхідно оцінювати і прогнозувати існуючі і потенційні загрози, наскільки б малі вони не були і своєчасно здійснювати широкий комплекс необхідних заходів у політичній, економічній, соціальній і інших областях державної діяльності з опору на увесь спектр засобів впливу. Особливу увагу слід приділяти аналізу концептуальних поглядів, документів та практичних заходів в області зовнішньополітичної і воєнної діяльності Сполучених Штатів Америки, Китаю, Росії.

3. Загрози національній безпеці України і її союзникам в оборонній сфері у все більше набувають комплексного характеру. Сам по собі поділ загроз на воєнні

і невоєнні стає в значній мірі умовним, оскільки останні за певних обставин можуть трансформуватися у воєнні. Посилюються військово-технічні, військово-економічні, інформаційні та інші зовнішні небезпеки.

4. Аналіз можливих загроз дає можливість стверджувати, що для зниження можливого рівня їх виникнення система забезпечення воєнної безпеки повинна володіти великими правами, повноваженнями, достатньою потужністю і певною силою, які дозволять вирішувати їй всі проблеми у сфері воєнної безпеки, що виникають. Разом з тим дана система повинна бути підзвітна державі, функціонувати в її інтересах, захищати їх, а також функціонувати в розумних рамках демократичного цивільного контролю.

5. Для досягнення стратегічної мети забезпечення воєнної безпеки України перш за все потрібно визначити критерії безпеки України і їх порогові значення. Невиробивши такий механізм, ми завжди програватимемо в поточних оцінках і прогнозах, виборі адекватних заходів забезпечення безпеки, які ґрунтуватимуться не на національних інтересах і реальних загрозах їх реалізації, а на тимчасових політичних рішеннях і поглядах керівників.

2. СИСТЕМА ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Забезпечення воєнної безпеки України є одним з важливих напрямів діяльності держави. Головною метою в даній області є забезпечення можливості адекватного реагування на загрози, які можуть виникнути в ХХІ ст., при раціональних витратах на національну оборону.

У рішенні проблеми забезпечення воєнної безпеки держави може бути декілька підходів.

Перший базується на концепції примату міжнародного права у військовій політиці держав і військових союзів. Ця концепція виходить з того, що сила зброї як гарант безпеки повинна бути замінена безумовним виконанням міжнародних правових норм, широкою співпрацею і довірою, відповідністю певним стандартам (чи то європейським чи то НАТО тощо). Частина цієї концепції спрямована на запобігання війнам невоєнними засобами. Саме така концепція підтримується сучасним керівництвом України.

Другий підхід до забезпечення воєнної безпеки базується головним чином на силі, що виражається в безперервному прагненні створити і володіти в умовах мирного часу військовим потенціалом, адекватним існуючим і прогнозованим загрозам для національних інтересів.

Будучи прихильницею першого підходу до забезпечення воєнної безпеки, Україна має враховувати реалії сучасного світу, коли методи силового тиску, воєнних загроз і прямого застосування воєнної сили належать до арсеналу засобів досягнення державами своїх політичних та економічних цілей. Ця обставина має враховуватися політичним керівництвом нашої держави, оскільки складає для України єдино прийнятний в даний час *інтегрований підхід* до забезпечення воєнної безпеки.

Суть даного підходу полягає в приматі правових, дипломатичних та інших невоєнних засобів запобігання війні з одночасним володінням силовими воєнни-

ми структурами, що мають потенціал **оборонної достатності**. Під цим потенціалом слід розуміти такі військові сили, які за мінімальних витрат на їх утримання в мирний час здатні забезпечити стримування можливого агресора від розв'язування війни, а у разі нападу здійснити стратегічне розгортання і відбити агресію. Іншими словами, зміст сучасної концепції побудови Збройних Сил України полягає у тому, щоб, з одного боку, надійно забезпечити захист усього спектру українських національних інтересів, а з іншого — бути мінімально обтяжливими для економіки країни.

Реалізація даної концепції ґрунтується на таких **принципах**:

- дотримання основоположних принципів і норм міжнародного права, які органічно взаємозв'язані і доповнюють один одного;
- розгляд в якості партнерів всіх держав, чия політика не завдає шкоди національним інтересам і безпеці України, а також не створює умови для її завдання і не суперечить Статуту ООН;
- чітке дотримання чинних договорів в області обмеження, скорочення і ліквідації звичайних озброєнь, сприяння їх реалізації, забезпеченню режиму, що визначений ними;
- сприяння всесвітньому розширенню заходів довіри у військовій області, включаючи взаємний обмін інформацією військового характеру, узгодження воєнних доктрин, планів і заходів військового будівництва, воєнної діяльності.

Таким чином, головними **цілями забезпечення воєнної безпеки** України стає запобігання, локалізація і нейтралізація воєнних загроз.

Стратегічна мета забезпечення воєнної безпеки України — створити і підтримувати таке політичне, міжнародне і військово-стратегічне становище країни, яке б виключало можливість для будь-якої держави або союзу держав шляхом будь-яких видів дії послабити роль і значення України як суб'єкта міжнародних відносин, змінити вектор її соціально-економічного розвитку, створити умови для завдання шкоди її національним інтересам.

Забезпечення воєнної безпеки базується на наступних **принципах**:

- побудова системи воєнної безпеки має відбуватись відповідно до існуючих загроз та небезпек як національній безпеці в цілому, так і воєнній зокрема;
- єдність, взаємозв'язок і збалансованість усіх видів безпеки, зміна їх пріоритетності залежно від ситуації, що змінюється;
- пріоритет політичних: економічних, інформаційних засобів забезпечення воєнної безпеки;
- підпорядкованість діяльності елементів системи воєнної безпеки держави Конституції і законам України;
- висунення реальних (за часом, ресурсами, силами і засобами) завдань;
- вжиття силових заходів (у тому числі і з використанням воєнної сили) виключно на основі норм міжнародного права, в суворій відповідності до чинного національного законодавства адекватно необхідності забезпечення реалізації національних інтересів;
- здійснення управління силами і засобами забезпечення воєнної безпеки відповідно до чинного законодавства із чітким розподілом компетенції між органами державної влади України і органами місцевого самоврядування;

- забезпечення цивільного демократичного контролю над Збройними Силами України.

Відповідно до Закону України „Про основи національної безпеки України” основними *напрямами забезпечення воєнної безпеки* є:

- прискорення реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності забезпечувати реалізацію національних інтересів у будь-якій сфері життєдіяльності;
 - перехід до комплектування Збройних Сил України на контрактній основі;
 - здійснення державних програм модернізації наявних, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєнь;
 - посилення контролю за станом озброєнь і захищеністю військових об’єктів;
 - активізація робіт з утилізації зброї;
 - впровадження системи демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України;
 - забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей;
 - дотримання угод щодо тимчасового розташування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України; прискорення процесу делімітації та демаркації кордонів України;
 - боротьба з організованими злочинними угрупованнями, в тому числі міжнародними, які намагаються діяти через державний кордон України, в пунктах пропуску та виключній (морській) економічній зоні України;
 - поглиблення транскордонного співробітництва з суміжними державами.
- Окрім цього, з урахуванням аналізу існуючих і потенційних загроз та небезпек національній безпеці України доцільно окреслити і інші напрями забезпечення воєнної безпеки:
- створення сприятливих зовнішньополітичних умов для оборони країни;
 - визначення пріоритетних національних інтересів у області воєнної безпеки, комплексу політико-дипломатичних і інших невоєнних засобів й способів її забезпечення;
 - здійснення розвідувальної і контррозвідувальної діяльності;
 - організація військово-політичного і стратегічного керівництва обороною країни, збройними силами та іншими військами;
 - формування безпекового законодавства у воєнній сфері;
 - створення необхідної економічної та науково-технічної бази для надійної оборони;
 - підготовка території країни до оборони;
 - підтримка збройних Сил та інших силових структур, що залучаються до оборони, в стані високої боєздатності, бойової і мобілізаційної готовності до збройного захисту країни;
 - розвиток воєнної науки і військового мистецтва;
 - підготовка високопрофесійних кадрів у воєнній сфері;
 - організація функціонування багаторівневої освіти для військовослужбовців;
 - зміцнення і розвиток оборонно-промислового комплексу.

Рішення будь-яких питань у рамках проблем воєнної безпеки має здійснюватися одним органом (системою). Це дозволяє вирішувати всі виникаючі в рамках безпеки держави проблеми, починаючи від моменту їх виникнення до повного (в кращому разі) усунення причини, її що викликала.

З метою аналізу можливих загроз, вироблення заходів, способів і засобів їх усунення, а також реалізації безпосереднього усунення загроз, що виникають у в державі існує система, яка здійснює збройний захист його інтересів. На дану систему покладаються такі *функції*:

- виявлення і прогнозування зовнішніх і внутрішніх загроз усій системі національних інтересів, а також життєво важливим об'єктам воєнної безпеки;
- здійснення комплексу оперативних і довготривалих заходів по їх попередженню і нейтралізації;
- створення і підтримка в готовності сил і засобів забезпечення воєнної безпеки;
- управління силами і засобами забезпечення воєнної безпеки в повсякденних умовах і при надзвичайних ситуаціях;
- здійснення заходів щодо відновлення нормального функціонування об'єктів воєнної безпеки;
- участь у миротворчих місіях відповідно до норм міжнародного права;
- участь в заходах щодо забезпечення воєнної безпеки за межами країни на користь останньої, відповідно до укладених міжнародних договорів.

Основними умовами формування системи воєнної безпеки є:

- необхідність безперервного прогнозування і аналізу військових небезпек (погроз) для існування особи, суспільства і держави;
- економічна можливість держави утримувати систему) забезпечення воєнної безпеки;
- наявність у структурі держави збалансованих у своїй діяльності державних інститутів (законодавчих, виконавчих і судових);
- наявність координуючого органу функціонування всієї системи забезпечення воєнної безпеки (Ради Безпеки).

2.1. Система забезпечення воєнної безпеки і умови її формування

Для реалізації життєво важливого завдання держави – захисту суверенітету і територіальної цілісності країни створюються сили, засоби і органи, здатні спільними зусиллями виконати це завдання. Їх діяльність об'єднана загальними цілями, завданнями і способами реалізації, базується на єдиній нормативній правовій базі і загальних принципах забезпечення національної безпеки, здійснюється в єдиному стратегічному стилі управління.

Сукупність цих сил, засобів і органів створює систему забезпечення воєнної безпеки України. Вона є найважливішим і єдиним державним механізмом, покликаним реалізувати прийнятні в країні концептуальні погляди і доктринальні установки у області забезпечення воєнної безпеки. Реалізація цього завдання здійснюється через координацію діяльності органів виконавчої і законодавчої вла-

ди, органів місцевого самоврядування і громадських об'єднань, окремих громадян відповідно до чинного законодавства.

Основна **роль системи забезпечення воєнної безпеки** в структурах державної влади і управління полягає в тому, що дана система повинна жорстко пов'язувати національні інтереси, цінності і цілі України з політичним курсом держави, різного роду загрозами військового характеру, а також формами і способами їх реалізації переважно політико-військовими і військовими методами.

Система забезпечення воєнної безпеки може мати зовнішній і внутрішній аспекти. З погляду *зовнішнього* аспекту це перш за все здатність Збройних Сил України, інших військ, військових формувань і органів, воєнної інфраструктури і систем розвідувального, контррозвідувального, інформаційного та інших видів забезпечення стримати (запобігти) відкрити військову агресію проти України та її союзників.

З погляду *внутрішнього* аспекту це будівництво і розвиток такої воєнної організації держави, яка була б забезпечена реальними економічними можливостями країни.

Система забезпечення воєнної безпеки охоплює практично всі **області функціонування суспільства і держави**, найважливішими з яких, на думку військових фахівців і учених, є:

- власне *військова область* (питання вдосконалення воєнної організації держави, оборонного планування, оперативної і бойової підготовки військ і сил);
- *військово-політична область* (питання колективної регіональної, зокрема СНД, і глобальної безпеки; миротворчої діяльності);
- *військово-економічна область* (питання економічного і ресурсного забезпечення військового будівництва, підтримка життєдіяльності військ і сил на рівні, що забезпечує необхідний ступінь бойової готовності та боєздатності, питання формування військового бюджету й розподілу бюджетних коштів);
- *військово-соціальна область* (питання духовно-етичної підготовки населення до рішення оборонних задач, етично-психологічні проблеми військових колективів, соціальні проблеми військовослужбовців);
- *військово-технічна область* (питання розвитку фундаментальної науки на користь забезпечення оборони країни, пошукових і прикладних досліджень, базових військових технологій, питання створення, модернізації та утилізації зразків озброєння і воєнної техніки, підготовки спеціальних і науково-технічних кадрів);
- *військово-технологічна область* (питання розвитку базових військових технологій для вирішення оперативно-стратегічних, оперативних і оперативно-тактичних завдань - вдосконалення систем розвідки і управління військами й зброєю, розвідувально-ударних комплексів і т. ін.);
- *договірної-правова область* (контроль над озброєнням і роззброєнням);
- *область військово-технічної співпраці* (питання експортного контролю, формування номенклатури експорту озброєння і воєнної техніки, система підготовки кадрів та інші види забезпечення);
- *область нормативно-правового забезпечення* військового будівництва (вдосконалення і розвиток нормативно-правової бази військового будівництва).

Система забезпечення воєнної безпеки забезпечує поєднання централізованого і децентралізованого управління силами і засобами відповідно до унітарного устрою України, чому відповідає чіткий розподіл повноважень між органами державної влади України, її суб'єктами й органами місцевого самоврядування. Особливе місце в забезпеченні воєнної безпеки посідає процес підготовки і ухвалення упереджуючих рішень по захисту національних інтересів.

Основа системи забезпечення воєнної безпеки складає воєнна організація держави. У її склад входять війська, сили й засоби силових міністерств і відомств України, інші міністерства і відомства, що реалізують заходи організаційного, політичного, правового, соціального, економічного, управлінського, військового та іншого характеру, спрямовані на забезпечення стабільного розвитку держави й суспільства, що гарантують можливість і здатність нейтралізувати загрози у військовій сфері. Виконання цих заходів дозволяє запобігти або припинити зовнішню військову агресію, забезпечити суверенітет, територіальну цілісність, політичну, економічну і інформаційну незалежність держави, подальше здійснення демократичних перетворень відповідно до цілей розвитку і національних інтересів України.

Проте проблема забезпечення воєнної безпеки держави це не тільки і не стільки питання вдосконалення її воєнної складової. Сьогодні забезпечення воєнної безпеки країни необхідно оцінювати, перш за все, як похідну від рівня розвитку економічної, інформаційної, власне воєнної і технологічної бази держави, системи політичних відносин у суспільстві і ступеня його демократичного розвитку, системи міжнародних відносин і структури світопорядку, що склалася, інтеграційних об'єднань різних держав і т.ін.

Головним структурним елементом системи забезпечення воєнної безпеки є її управлінський компонент: найвищі органи державного і військового управління – Президент України, його Секретаріат, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України і підлеглі йому органи виконавчої влади.

Наступний найважливіший елемент системи забезпечення воєнної безпеки – силовий компонент, що включає в свій склад Збройні Сили України, інші війська, військові формування і органи з відповідними системами управління і всебічного забезпечення.

Роль зовнішньополітичних структур у забезпеченні воєнної безпеки полягає в:

- пошуках шляхів ослаблення існуючих або виникаючих міждержавних суперечностей, загострення яких призводить до погіршення військово-політичної обстановки і зростання ступеня воєнної небезпеки;
- налагодженні і зміцненні дружніх зв'язків з державами, які могли б виступити в ролі союзників при агресії, яка може загрожувати Україні;
- локалізації виникаючих конфліктних ситуацій політичними методами.

Роль внутрішньополітичних структур у забезпеченні воєнної безпеки полягає в:

- ефективному проведенні в життя всіх законодавчих актів і рішень уряду з питань оборони країни, військово-патріотичної підготовки населення, забезпеченні успішного проведення заходів у області підготовки економіки і території країни у військовому відношенні;

- здійсненні на практиці соціальної і національної політики, яка сприятиме зміцненню і стабілізації миру.

У забезпеченні воєнної безпеки особливо великою є роль економічних структур. Економіка — головна база потужності держави. Від її стану прямо залежить військовий потенціал, що відображає можливості держави містити і удосконалювати озброєні сили, підвищувати їх боєздатність, поповнювати навченими кадрами, забезпечувати сучасною зброєю, військовою технікою і всіма видами постачання.

Значну роль у забезпеченні воєнної безпеки країни, особливо внутрішньої, відіграють правові структури, які мають розробляти проекти ефективних законодавчих актів і добиватися неухильного виконання прийнятих законів.

Україна проголосила курс на побудову правової та демократичної держави. І будь-який законодавчий акт, що стосується воєнної безпеки, набуває в цих умовах особливого значення.

Оптимальність же структури системи забезпечення воєнної безпеки досягається за рахунок правильної організації взаємодії її складових частин — елементів системи.

2.2. Складові системи воєнної безпеки і їх повноваження

Система воєнної безпеки є складовою частиною системи національної безпеки. До основних елементів даної системи належать: Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони, Генеральний Штаб ЗС України, інші військові формування, утворені відповідно до закону, правоохоронні органи, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, окремі громадяни.

Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, здійснює законодавче регулювання питань сфери оборони.

Президент України здійснює повноваження у сфері оборони відповідно до Конституції України. Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України у межах повноважень, визначених Конституцією України, видає укази, розпорядження, директиви і накази з питань оборони.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері оборони в межах повноважень, визначених Конституцією України та Законом України „Про Раду національної безпеки і оборони України”.

Ставка Верховного Головнокомандувача. Для забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період може створюватися Ставка Верховного Головнокомандувача як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави у цей період.

Пропозиції про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача, її персональний склад та граничну чисельність подаються Радою національної безпеки і

оборони України на розгляд Президенту України і вводяться в дію Указом Президента України. Положення про Ставку Верховного Головнокомандувача затверджує Президент України.

Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони:

- забезпечує в межах своєї компетенції державний суверенітет України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України у сфері оборони держави;
- визначає потреби в оборонних витратах, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України щодо фінансування заходів у сфері оборони у визначених обсягах;
- організовує розроблення і виконання державних програм розвитку Збройних Сил України, інших військових формувань та розвитку озброєння і військової техніки, інших програм (планів) з питань оборони;
- здійснює передбачені законодавством заходи щодо формування, розміщення, фінансування та виконання державного оборонного замовлення на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг для потреб Збройних Сил України, інших військових формувань;
- встановлює порядок надання Збройним Силам України, іншим військовим формуванням у користування державного майна, в тому числі земельних (водних) ділянок, інших природних, енергетичних ресурсів, фондів, майна і послуг, використання повітряного і водного простору, морських і річкових портів, аеропортів та аеродромів (посадочних майданчиків), засобів зв'язку і радіочастотного ресурсу, комунікацій, інших об'єктів інфраструктури держави, навігаційної, топогеодезичної, метеорологічної, гідрографічної та іншої інформації, ведення геодезичних і картографічних робіт, необхідних для належного виконання покладених на ці органи функцій та завдань, як на платній, так і безоплатній основі, у грошовій та інших формах розрахунків;
- здійснює загальнодержавні заходи щодо забезпечення живучості об'єктів національної економіки та державного управління у воєнний час;
- забезпечує комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань, здійснює заходи, пов'язані з підготовкою та проведенням призову громадян України на строкову військову службу;
- здійснює згідно із законодавством України заходи з мобілізаційної підготовки та мобілізації, створення державного матеріального резерву, резервного фонду грошових коштів, інших резервів для забезпечення потреб оборони держави;
- організовує підготовку населення і території держави до оборони;
- вирішує питання щодо врегулювання діяльності місцевих органів військового управління (військових комісаріатів), допризовної та призовної підготовки, підготовки призовників з військово-технічних спеціальностей, ведення військового обліку військовозобов'язаних і призовників, виконання військово-транспортного обов'язку;
- встановлює відповідно до закону порядок і терміни повного відшкодування вартості об'єктів права приватної власності, що згідно із законом відчужувалися у зв'язку із здійсненням заходів правового режиму воєнного стану;

- утворює, реорганізовує, ліквідує науково-дослідні установи Збройних Сил України, інших військових формувань і військові навчальні заклади та військові кафедри (відділення, факультети) інших державних вищих навчальних закладів;

- забезпечує реалізацію права на соціально-економічний захист військово-службовців та осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали інвалідами під час проходження військової служби або потрапили в полон у ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних миротворчих операціях;

- здійснює у визначених законом випадках регулювання господарської діяльності у Збройних Силах України та інших військових формуваннях;

- встановлює відповідно до закону порядок реалізації та утилізації озброєння, військової техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших військових формувань і правоохоронних органів, а також утилізації металобрухту, який утворився в них;

- забезпечує здійснення передбачених законодавством заходів щодо цивільної оборони України, надання військової допомоги іншим державам, направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав, допуску та умов перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України та участі України в міжнародних миротворчих операціях;

- контролює виконання законів у сфері оборони, здійснює відповідно до законів інші заходи щодо забезпечення обороноздатності України, координує і контролює їх виконання та несе, в межах своїх повноважень, відповідальність за забезпечення оборони України.

Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади забезпечує проведення в життя державної політики у сфері оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність і підготовку Збройних Сил України до здійснення покладених на них функцій і завдань.

Основні функції Міністерства оборони України:

- бере участь у формуванні та реалізації державної політики з питань оборони і військового будівництва, підготовці проектів Концепції (основ державної політики) національної безпеки України, Воєнної доктрини України, законодавчих та інших нормативних актів у сфері оборони, забезпечує їх виконання у Збройних Силах України, у встановленому порядку координує діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони;

- провадить розвідувальну та інформаційно-аналітичну діяльність в інтересах національної безпеки та оборони держави, бере участь в аналізі воєнно-політичної обстановки та визначенні рівня воєнної загрози національній безпеці України;

- забезпечує належний рівень боєздатності, укомплектованості, бойової та мобілізаційної готовності і підготовки Збройних Сил України;

- бере участь у формуванні оборонного бюджету, звітує перед Кабінетом Міністрів України про використання виділених коштів;

- проводить державну військову кадрову політику, забезпечує розвиток військової освіти і науки, зміцнення дисципліни, правопорядку та виховання особового складу;
- бере участь у забезпеченні функціонування національної економіки та державного управління в особливий період, у плануванні мобілізаційної підготовки її галузей і контролі за підготовкою підприємств, установ та організацій усіх форм власності до виконання мобілізаційних завдань і за їх виконанням;
- виступає, відповідно до визначених Генеральним штабом Збройних Сил України потреб, вимог та пріоритетів, замовником із державного оборонного замовлення на розроблення, виробництво, постачання, ремонт, знищення та утилізацію озброєння, військової техніки, військового майна і металобрухту, виконання робіт і надання послуг, а також на поставку матеріальних цінностей до мобілізаційного резерву Збройних Сил України;
- здійснює управління переданим Міністерству оборони України військовим майном і майном підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління;
- організовує накопичення озброєння, військової техніки, інших матеріальних ресурсів у непорушному запасі та мобілізаційному резерві, а також створення резерву військовонавчених людських ресурсів;
- забезпечує комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань особовим складом, здійснює разом з міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування заходи щодо підготовки громадян до військової служби, їх призову на військову службу або прийняття на військову службу за контрактом, при мобілізації, звільнення в запас військовослужбовців, які вислужили встановлені строки служби та у разі демобілізації, а також забезпечує їх відповідні права і свободи;
- здійснює заходи, спрямовані на реалізацію соціально-економічних і правових гарантій військовослужбовцям, членам їх сімей та працівникам Збройних Сил України, особам, звільненим у запас або відставку, а також членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали інвалідами під час проходження військової служби або потрапили в полон у ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних миротворчих операціях;
- забезпечує реалізацію заходів демократичного цивільного контролю за Збройними Силами України;
- здійснює в межах своєї компетенції міжнародне співробітництво за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, а також з питань цивільно-військових відносин з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями;
- забезпечує виконання рішень про участь підрозділів Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях та надання військової допомоги іншим державам, направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав, допуск та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

- забезпечує взаємовідносини Збройних Сил України з державними органами, громадськими організаціями та громадянами, реалізує інші повноваження, що випливають з цього та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері оборони.

Положення про Міністерство оборони України затверджує Президент України за поданням Кабінету Міністрів України.

Порядок організації розвідувальної діяльності в інтересах оборони держави визначається законом.

Генеральний штаб Збройних Сил України є головним військовим органом з планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами у межах, визначених. Законом України “Про Збройні Сили України”, іншими законами України і нормативно-правовими актами Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Генеральний штаб Збройних Сил України в особливий період є робочим органом Ставки Верховного Головнокомандувача;

Основні *функції* Генерального штабу Збройних Сил України:

- прогнозує тенденції розвитку форм і способів воєнних дій та засобів збройної боротьби, бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері оборони, стратегії воєнної безпеки, обґрунтовує напрями розвитку Збройних Сил України;

- здійснює стратегічне планування застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів для оборони держави;

- визначає потреби в особовому складі, озброєнні, військовій техніці, матеріально-технічних, енергетичних, фінансових, інформаційних ресурсах, продовольстві, земельних і водних ділянках, комунікаціях, фондах та майні, необхідних для належного виконання завдань Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, контролює повноту і якість їх отримання;

- здійснює керівництво у сфері оборони та забезпечення громадського порядку в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан у межах, визначених відповідним законом;

- бере участь у створенні та контролює стан системи управління державою в особливий період;

- доводить до Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів, а в особливий період – і до міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, рад оборони Автономної Республіки Крим та областей директиви і накази Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України з питань оборони, організовує їх виконання і здійснює контроль за їх реалізацією;

- бере участь в організації та контролює підготовку системи зв'язку, комунікацій і в цілому території держави до оборони;

- бере участь у розробці мобілізаційного плану держави, контролює стан мобілізаційної підготовки державних органів, органів місцевого самоврядування, галузей економіки, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та виконання ними мобілізаційних завдань в особливий період;
- організовує стратегічне розгортання Збройних Сил України та інших військових формувань, взаємодію з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, радами оборони Автономної Республіки Крим та областей під час виконання завдань оборони держави;
- бере участь в організації використання та контролю за повітряним, водним і інформаційним простором держави та здійснює його в особливий період;
- здійснює контроль за станом бойової та мобілізаційної готовності і боєздатності органів управління, з'єднань, частин, установ і організацій військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів, призначених для підпорядкування органам військового управління в особливий період та для виконання завдань територіальної оборони;
- організовує комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань військовослужбовцями, призов громадян на строкову військову службу, навчальні (або перевіірочні) та спеціальні збори, накопичення військовонавчених людських ресурсів;
- проводить розвідувальну та інформаційно-аналітичну діяльність в інтересах підтримання у готовності і бойового застосування Збройних Сил України, для чого має у своєму складі відповідний структурний підрозділ;
- організовує підготовку Збройних Сил України до виконання покладених на них завдань, здійснює координацію і контроль підготовки інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів до виконання завдань з оборони України;
- організовує використання національної системи зв'язку в інтересах оборони, здійснює відповідно до закону управління та регулювання в сфері використання радіочастотного ресурсу, виділеного для цілей оборони;
- організовує застосування засобів державного розпізнавання у державних органах, Збройних Силах України, інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, використання цих засобів на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності;
- планує та здійснює контроль за військовими перевезеннями всіх видів у державі в особливий період, а також перевезеннями, здійснюваними для Збройних Сил України у мирний час;
- здійснює в межах своєї компетенції міжнародне військово-співробітництво із збройними силами інших держав, бере участь у міжнародному співробітництві за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, забезпечує підготовку і участь миротворчого контингенту та миротворчого персоналу Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях;
- забезпечує згідно з міжнародними договорами у галузі роззброєння та контролю над озброєннями інспекційну діяльність на території України та поза її межами, збирає, опрацьовує інформацію та повідомлення відповідно до цих міжнародних договорів незалежно від підлеглості об'єктів інспектування;

- реалізує інші повноваження, що випливають з цього та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України.

Генеральний штаб Збройних Сил України організовує свою діяльність відповідно до Положення, яке затверджує Президент України.

Участь в обороні держави разом із Збройними Силами України беруть у межах своїх повноважень також **Державна Прикордонна служба України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України, інші військові формування**, утворені відповідно до законів України, а також відповідні **правоохоронні органи**.

Діяльність і управління іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні держави, здійснюються згідно із законодавством.

Інші військові формування, утворені відповідно до законів України, та відповідні правоохоронні органи:

- узгоджують з Генеральним штабом Збройних Сил України їх програми розвитку в частині, що стосується оборони держави, а також плани підготовки їх органів управління, з'єднань і частин, призначених для підпорядкування органам військового управління в особливий період та виконання завдань територіальної оборони;

- здійснюють під керівництвом Генерального штабу Збройних Сил України планування застосування органів управління, з'єднань і частин, призначених для підпорядкування органам військового управління Збройних Сил України в особливий період та виконання завдань територіальної оборони, надають Генеральному штабу Збройних Сил України необхідну для цієї роботи інформацію;

- здійснюють разом із Збройними Силами України підготовку та забезпечують готовність до спільних дій з метою оборони, беруть участь у створенні єдиної системи управління та всебічного забезпечення на особливий період; узгоджують з Генеральним штабом оперативні-стратегічні вимоги до озброєння та військової техніки, військово-технічного майна, його якісні та кількісні показники, спільно з Міністерством оборони України розробляють державну програму розвитку озброєння і військової техніки та формують державне оборонне замовлення;

- узгоджують з Міністерством оборони України програми підготовки військових кадрів, вживають заходів щодо оптимізації системи військової освіти;

- беруть участь у підготовці громадян України до військової служби, в тому числі допризовній підготовці молоді, підготовці призовників з військово-технічних спеціальностей, забезпеченні призову на строкову військову службу, навчальні (або перевіірочні) та спеціальні збори і під час мобілізації, а також у військово-патріотичному вихованні громадян України;

- забезпечують здійснення відповідних заходів щодо підготовки території України до оборони;

- беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, сприяють забезпеченню правового режиму воєнного стану;

- сприяють Збройним Силам України у виконанні ними завдань, здійснюють їх пріоритетне забезпечення та інші повноваження у сфері оборони України згідно із законодавством.

В особливий період відповідним органам військового управління Збройних Сил України підпорядковуються визначені в установленому порядку Генеральним штабом Збройних Сил України органи управління, з'єднання, частини та установи інших військових формувань.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади у взаємодії з Міністерством оборони України у межах своїх повноважень:

- організовують і забезпечують виконання законодавства у сфері оборони, сприяють Збройним Силам України у виконанні ними завдань, здійснюють їх належне забезпечення за напрямками діяльності;
- узгоджують з Генеральним штабом Збройних Сил України та забезпечують проведення заходів щодо розвитку системи зв'язку, шляхів, транспорту, інших об'єктів інфраструктури і території держави та підготовки своїх галузей до оборони, забезпечують їх територіальну оборону в межах своїх повноважень;
- забезпечують за замовленням Міністерства оборони України, інших центральних органів виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами, підготовку офіцерів запасу у вищих навчальних закладах, які належать до сфери їх управління;
- планують, організовують і контролюють виконання заходів з мобілізаційної підготовки відповідних органів управління, установ, організацій і підприємств усіх форм власності відповідних галузей національної економіки, створюють і утримують визначені Кабінетом Міністрів України резерви матеріальних і фінансових ресурсів;
- організовують роботу, пов'язану з військово-патріотичним вихованням громадян України, надають допомогу громадським організаціям, діяльність яких спрямована на зміцнення обороноздатності держави та військово-патріотичне виховання громадян України;
- беруть участь у формуванні та реалізації державних програм розвитку Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів, розвитку озброєння і військової техніки, інших програм (планів) з питань оборони;
- узгоджують з Генеральним штабом Збройних Сил України питання використання повітряного, водного та інформаційного простору держави;
- організовують розроблення та виконання програм із створення нових і модернізації наявних зразків озброєння та військової техніки, військового майна, створення виробничих потужностей для їх випуску, набуття досвіду у сфері науки, техніки і технологій та впровадження його у виробництво оборонної продукції;
- забезпечують виконання державного оборонного замовлення;
- забезпечують виконання законодавства про соціально-економічний захист громадян України у зв'язку з проходженням військової служби;
- здійснюють згідно із законодавством інші повноваження у сфері оборони України.

Функції органів, які проводять розвідувальну та інформаційно-аналітичну діяльність в інтересах національної безпеки, визначаються Положенням про ці органи, яке затверджується Президентом України.

Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері оборони.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у галузі оборонної роботи забезпечують:

- підготовку громадян до військової служби, а також загальне військове навчання у воєнний час;
- приписку громадян до призовних дільниць, військовий облік військовозобов'язаних і призовників;
- призов громадян на строкову військову службу;
- направлення громадян на навчальні (або перевірочні) і спеціальні збори;
- організацію та участь у здійсненні на відповідній території заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, територіальною та цивільною обороною;
- бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;
- проведення мобілізації людських, транспортних та інших ресурсів в особливий період;
- здійснення контролю за використанням і охороною наданих у встановленому порядку для потреб оборони земельних, водних та інших природних ресурсів згідно із законодавством;
- вирішення згідно із законодавством питань, пов'язаних з наданням частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України та іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам службових приміщень і житлової площі, інших об'єктів, здійснення контролю за їх використанням, наданням комунально-побутових та інших послуг;
- організацію виробництва і поставки військам підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, енергетичних та інших ресурсів;
- сприяння у підтриманні відповідного режиму в прикордонній смузі та у контрольованих прикордонних районах;
- проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян України;
- здійснення інших повноважень у галузі оборонної роботи, передбачених законами.

Завдання підприємств, установ та організацій і обов'язки їх посадових осіб у сфері оборони.

Підприємства, установи та організації усіх форм власності:

- виконують державні оборонні замовлення, в тому числі проводять наукові дослідження та виконують розробки у сфері оборони, створюють і підтримують у готовності мобілізаційні потужності, зберігають матеріальні цінності мобілізаційного резерву;
- здійснюють на договірних засадах виробництво і поставки Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам продукції, виконують інші роботи, надають комунально-побутові та інші послуги, що не входять у державне оборонне замовлення;

- здійснюють згідно із законодавством заходи щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації;

- забезпечують та беруть участь у здійсненні заходів цивільної оборони.

Посадові особи підприємств, установ та організацій усіх форм власності:

- виконують передбачені законодавством обов'язки у сфері оборони;
- сприяють забезпеченню ведення персонального військового обліку військово-возобов'язаних і призовників, їх підготовці до військової служби, призову на строкову військову службу, навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори і під час мобілізації, створенню працівникам належних умов для виконання ними військового обов'язку згідно із законодавством, забезпечують здійснення заходів з їх військово-патріотичного виховання;

- несуть відповідальність за підготовку підприємств, установ та організацій до виконання мобілізаційних завдань, збереження матеріальних цінностей мобілізаційного резерву;

- забезпечують виробництво оборонної продукції та постачання її за призначенням у встановлені строки та за визначеною номенклатурою, а також виконання робіт, надання послуг.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком **громадян України**.

Громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, а жіночої статі – також за відповідною фаховою підготовкою, повинні виконувати військовий обов'язок згідно із законодавством.

Громадяни проходять військову службу та виконують військовий обов'язок у запасі відповідно до законодавства.

Громадяни, які проходять державну військову службу у Збройних Силах України, при виконанні обов'язків служби носять військову форму одягу, їм довічно встановлюються законом військові звання. Порядок позбавлення військового звання визначається законом.

В умовах воєнного стану відповідно до закону допускається примусове вилучення приватного майна та відчуження об'єктів права приватної власності громадян з наступним повним відшкодуванням їх вартості у порядку та терміни, встановлені Кабінетом Міністрів України.

Громадяни України в установленому законом порядку можуть створювати громадські організації для сприяння зміцненню оборони держави.

2.3. Аналіз стану системи воєнної безпеки

Україна в черговий раз перебуває у стадії становлення. Процес створення єдиної вертикалі державної влади ще не завершений. Рішення найвищих органів державної влади виконуються не повністю, а в окремих випадках і зовсім ігноруються. Слабкість державної влади негативно позначається на стані системи воєнної безпеки.

У даний час відвертість і доступність практично всіх нормативних правових актів, що регулюють різні сторони діяльності в області забезпечення воєнної безпеки, дозволяє ознайомитися, а при необхідності і глибоко вивчити їх.

Аналіз існуючих законів і нормативних правових актів показує:

- по-перше, практично всі закони (нормативні правові акти) є лише зібраннями норм, що встановлюють правове положення (статус) конкретних спецслужб. Вони побудовані приблизно за однією схемою: правова основа діяльності даного органу, його завдання, коло повноважень (права і обов'язки), правове положення співробітників (соціальні гарантії і пільги), система контролю і нагляду за діяльністю даного органу;

- по-друге, багато прийнятих до виконання законів і нормативні правові акти є лише документами загального характеру, а зміст дозволяє іноді подвійно їх тлумачити. У них відсутній порядок конкретних дій, алгоритм реалізації, що приводить подеколи до утруднення в їх реалізації;

- по-третє, ряд чинних законів і нормативно-правових актів державного масштабу є документами, розробленими без можливого прогнозу розвитку країни, обстановки, що складається, як зовні, так і усередині держави, відповідності національним інтересам і не проголошеному зовнішньополітичному курсу;

- по-четверте, в документах різних відомств положення, підходи до рішення і основні принципи носять подеколи суперечливий характер;

- по-п'яте, частина прийнятих законів і нормативно-правових актів не діють, оскільки відсутній механізм їх реалізації;

- по-шосте, зважаючи на часте порушення послідовності розробки і ухвалення ряду законів і нормативних правових актів, відбувається неузгодженість в діях державних структур з питань забезпечення воєнної безпеки. Даний недолік обумовлений відсутністю остаточно сформульованих мети і порядку розробки системи законодавчих актів з питань забезпечення національної безпеки в цілому, і питань забезпечення воєнної безпеки зокрема, а також єдиного керівництва з боку держави в питаннях розробки, ухвалення і реалізації нормативних правових актів.

Аналіз діяльності *державних органів і громадських організацій* по забезпеченню воєнної безпеки дає можливість дійти висновків, що:

- функціонування практично всіх органів і організацій носить роз'єднаний характер, оскільки немає чітко сформульованої концепції їх спільної діяльності в системі воєнної безпеки;

- нерідко при вирішенні питань забезпечення воєнної безпеки відсутня координація з боку держави;

- часто відомчі інтереси при розв'язанні питань забезпечення воєнної безпеки переважають над інтересами спільно вирішуваної задачі;

- недосконалість законодавчої і нормативної бази, що регламентують діяльність органів і організацій, несприятливо позначається на вирішенні проблем воєнної безпеки;

- некомпетентність дуже часто змінюваних керівників, відсутність у них практичних навиків призводить до зниження ефективності вирішення практичних питань забезпечення воєнної безпеки;

- низька якість аналізу і прогнозування розвитку подій як усередині країни, так і на міжнародній арені, здійснювані відповідними структурами, призводить до найсерйозніших наслідків їх розвитку, а часто — і значних людських жертв.

На стан воєнної безпеки країни негативно впливає нестійкість функціонування вітчизняної економіки, зниження науково-технічного потенціалу. Сьогодні економічні можливості воєнної безпеки України обмежені по багатьох параметрах. Особливо небезпечне катастрофічне зниження рівня валового внутрішнього продукту. Економічний фундамент системи воєнної безпеки країни підривається і невизначеністю характеру взаємин власників підприємств різних форм власності з елементами цієї системи.

У критичному стані перебуває виробничо-технологічний потенціал оборонної промисловості. Відсутність фінансування фактично блокує створення зброї нового покоління. При існуючому рівні фінансування, через 2-3 роки можуть бути втрачені сучасні технології, втрачені висококваліфіковані фахівці. Підприємства оборонного промислового комплексу в цілому будуть не здатні виробляти озброєння і військову техніку.

Таким чином, аналіз стану законодавчої бази і практичних дій державних органів і громадських організацій в питаннях забезпечення воєнної безпеки, сьогоdnішнього соціально-політичного і економічного стану України дає можливості стверджувати, що в даний час вельми необхідним є процес глибокої перебудови системи забезпечення воєнної безпеки України, котрий ґрунтується на удосконаленні як законодавчої бази України, так і практичної діяльності органів державної влади і громадських організацій.

Аналіз ходу військового будівництва показує, що різні компоненти воєнної організації до останнього часу існували і розвивалися автономно, без належної координації з боку держави. Паралелізм і дублювання, розрізненість, роз'єднаність систем управління і зв'язку, технічного і тилового забезпечення, інфраструктури, подеколи містечковий підхід до вирішення загальнодержавних задач призвели до диспропорцій, нерациональних витрат, збільшення складу і чисельності різноманітних військ і військових формувань при загальному зниженні ефективності вирішення задач оборони і безпеки. Збереження подібних підходів до військового будівництва суперечить вимозі проведення єдиної державної політики в області оборони.

Основними *чинниками*, що впливають на бойову здатність і бойову готовність Збройних Сил України, є: оснащеність озброєнням, військовою технікою і їх якісний стан, укомплектованість особовим складом і ступінь його навченості, наявність і стан запасів матеріальних засобів, а також стан мобілізаційних ресурсів.

Відтак можна дійти висновку: можливості України, зокрема її Збройних Сил по запобіганню і силовому припиненню воєнних загроз **постійно знижуються**.

Висновки по другому підрозділу

1. Найважливішим елементом воєнної безпеки України є система забезпечення воєнної безпеки, під якою розуміється механізм, що перетворює прийнятну державою стратегію у області воєнної безпеки в скоординовану діяльність конкретних відомств, організацій, громадських об'єднань і громадян на основі чинного законодавства.

2. Забезпечення воєнної безпеки держави сьогодні залежить не тільки від наявності адекватного вірогідному супротивнику власного військового потенціалу, але й все більш базується на якісно інших чинниках, перш за все економічного, інформаційного, технологічного, політичного і соціального характеру.

3. Система воєнної безпеки органічно вписана в загальну систему національної безпеки, схильна до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, реалізується через різні форми і способи дій складових її елементів, базується на законодавчому забезпеченні воєнної безпеки.

4. Важливу роль у системі забезпечення воєнної безпеки відіграє наявність єдиного органу, що здійснює координацію діяльності елементів системи.

5. Існуюча система забезпечення воєнної безпеки не в повному обсязі вирішує поставлені перед нею задачі і потребує оптимізації. Можливості країни та її Збройних Сил по запобіганню і силовому припиненню військових загроз України та її союзникам продовжують неухильно знижуватися.

3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ І ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Під впливом еволюції поглядів на засоби і способи забезпечення національної безпеки зростає розуміння необхідності кардинального переосмислення підходів до формування системи забезпечення воєнної безпеки Р<Б, переконання в тому, що без її вдосконалення неможливо добитися головної мети — забезпечити національну безпеку (стабільне міжнародне і внутрішньополітичне положення країни, її суверенітет і територіальну цілісність, захист і реалізацію національних інтересів) як невоєнних заходів, так і воєнної сили.

Для досягнення цієї мети необхідні розробка і послідовне проведення реалістичного військово-політичного курсу, підвищення рівня соціально-економічного розвитку, зміцнення воєнної організації держави, виходячи з військових загроз його національним інтересам, визначення і використання найбільш ефективних можливих форм і способів їх нейтралізації. Прагнення до комплексного і взаємозпов'язаного обліку перерахованих чинників при організації функціонування системи забезпечення воєнної безпеки дозволяє розглядати її як механізм, покликаний реалізувати прийняті в країні концептуальні погляди і політичні установки в області забезпечення національної безпеки шляхом координації діяльності органів законодавчої, виконавчої влади й усіх інших елементів воєнної організації держави.

3.1. Основні напрями реформування Збройних Сил України

Основні напрями вдосконалення воєнної організації держави визначаються загальною орієнтацією на підвищення її ефективності, зміцнення морально психологічного стану, поліпшення матеріально-технічного і соціального забезпечення і включають:

- оптимізацію системи органів військового управління, структури, складу і чисельності воєнної організації, збалансований розвиток її компонентів;

- зведення до мінімуму кількості міністерств і відомств, яким дозволено мати в своєму складі війська і військові формування;
- вдосконалення стратегічного планування, приведення обсягу і змісту завдань воєнної організації відповідно до реальних потреб оборони і безпеки України, виключення невластивих військовій організації держави функцій і завдань;
- удосконалення систем бойової і мобілізаційної готовності, мобілізаційної підготовки у воєнній організації України;
- підвищення ефективності системи оперативної і бойової підготовки, виховання військовослужбовців;
- перехід на єдину систему замовлень озброєння і воєнної техніки загального застосування;
- структурне, технологічне і якісне перетворення матеріально-технічної бази воєнної організації, оборонного промислового комплексу;
- перехід до єдиної, інтегрованої і уніфікованої системи тилового забезпечення всіх компонентів воєнної організації держави;
- підвищення соціального статусу військовослужбовців;
- проведення активної державної політики по зміцненню авторитету воєнної служби, а також по військово-патріотичному вихованню громадян і підготовці їх до воєнної служби;
- вдосконалення нормативної правової бази розвитку воєнної організації, її правовідносин з цивільним суспільством і державою на демократичних принципах.

Мета і задум реформування ЗСУ полягають у створенні високооснащених, таких, що володіють достатнім потенціалом стримування, що відповідають сучасним вимогам професійної і морально-психологічної підготовки, боєздатних, компактних і мобільних Збройних Сил оптимального складу, структури і чисельності, приведенні їх у відповідність з сучасними військово-політичними реаліями і економічними можливостями держави.

Це дозволить забезпечити системний підхід до будівництва Збройних Сил України та скоординувати зусилля силових міністерств і відомств у питаннях організації оборони.

Основний шлях досягнення мети будівництва ефективної воєнної організації— додання їй оптимальних характеристик: за чисельністю, бойовим складом, організаційно-штатною структурою, системами управління і всіх видів забезпечення. Одна з неодмінних умов оптимізація витрат матеріальних ресурсів і грошових коштів, що спрямовуються на забезпечення воєнної безпеки, підвищення ефективності їх використання на основі взаємопов'язаного, скоординованого реформування всіх компонентів воєнної організації держави.

У військовій сфері необхідно визначити характер і спрямованість військового будівництва, основні вимоги до Збройних Сил за рішенням стратегічних завдань в можливих військових конфліктах, основні принципи забезпечення безпеки держави в оборонній області, а також напрями їх будівництва і розвитку. Очевидно, що склад, структура і стан Збройних Сил держави повинні відповідати обсягу і ступеню складності завдань, що покладаються на них.

Збройні Сили не зможуть виконувати завдання в тому обсязі, який визначений Воєнною доктриною, якщо вони не будуть оснащені сучасними типами озброєння і воєнної техніки. При цьому основними *напрямами їх вдосконалення* повинні бути:

- розвиток інтегрованих систем та засобів розвідки, освітлення обстановки, управління і зв'язку, координатно-метричного та інших видів забезпечення, створення інтегрованого інформаційного середовища і розробка єдиної для всієї воєнної організації держави системи зберігання та обміну даними;
- розвиток високоточної зброї;
- універсалізація, інформатизація, «інтелектуалізація» озброєння і воєнної техніки, їх інтеграція і комплексування для додання їм багатофункціональних властивостей;
- створення малогабаритних і надмалих засобів на основі мікромініатюризації, особливо в сферах розвідки, контррозвідки і бойового управління;
- зниження всіх видів помітності зразків озброєння, воєнної техніки і військових об'єктів;
- підвищення мобільності і транспортабельності озброєння і воєнної техніки;
- зниження експлуатаційних витрат на озброєння і військову техніку на основі впровадження передових засобів і методів технічного обслуговування;
- автоматизація процесів управління і матеріально-технічного забезпечення військ, створення єдиної, інтегрованої й уніфікованої системи тилового забезпечення всіх компонентів воєнної організації.

Відсутність протягом тривалого часу єдиного розуміння в питаннях національної, політичної і, як наслідок воєнної безпеки, призвело до того, що в Україні практично були відсутні вірогідні супротивники, існували лише «стратегічні партнери, сусіди». Саме за цих умов почалося тотальне скорочення Збройних Сил України, коли головним аргументом була не доцільність і відповідність реальним загрозам та небезпекам, а фінансова криза.

Але ані агресія США і НАТО проти Югославії, бойові дії Росії проти Чечні не сприяли усвідомленню керівництва країни щодо можливості агресії проти України. А заява Міністра оборони у березні 2005 р. про відсутність у найближчій перспективі можливих реальних воєнних загроз взагалі перетворюють реформу на знищення боєздатних Збройних Сил України.

Основним недоліком підходу до питань будівництва армії є суб'єктивний, волюнтаристський підхід до питань її будівництва, а точніше нинішнього «реформування», яке здійснюється відповідно до об'єктивних і скоріше ідеальних критеріїв, ніж відповідно до суб'єктивних, притаманних нашій державі, її функціонування та розвитку.

Встановлення оптимальної чисельності особового складу, озброєння і воєнної техніки повинне проводитися тільки після вирішення ряду завдань:

1. Оцінка військово-політичної обстановки, визначення місця України в сучасному світі та регіоні.
2. Аналіз можливих загроз для України та оцінка стану збройних сил держав — потенційних супротивників.

3. Визначення завдань Збройних Сил України по віддзеркаленню можливої зовнішньої агресії.

Структурно армія повинна мати дві компоненти: стратегічні ядерні сили і сили загального призначення.

Причому слід знати, стратегічна ядерна зброя повинна враховуватися разом з обліком сукупного (ядерного плюс неядерного) потенціалу. Ігнорування цієї обставини неприпустимо навіть у вигляді політичних гасел, оскільки направлено на підрив фактичного балансу стратегічних сил в сучасному світі і дезорієнтує наших військових і військово-промислових фахівців.

3.2. Особливості реформування Збройних Сил України

У реформуванні Збройних Сил України на особливу увагу заслуговує період, що був започаткований затвердженням Президентом України у січні 1997 р. Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України. Ця програма надала процесу військового будівництва більш цілеспрямованого характеру, чітко окреслила його пріоритетні напрями та завдання, а головне – об'єднала в єдиний комплекс будівництво Збройних Сил із загальним процесом державотворення. В основу Державної програми покладено створення структури Збройних Сил з урахуванням оборонної достатності, економічних можливостей держави, а також досвіду військового будівництва розвинутих держав. Виконання заходів Програми передбачається здійснити протягом 9 років, що поділені на три етапи: перший – 1997–1998 рр.; другий – 1999–2000 рр.; третій – 2001–2005 рр.

На першому етапі проведено такі заходи: прийнято нові і внесено зміни та доповнення до вже існуючих законодавчих і нормативних актів із військових питань; визначено загальну структуру та чисельність Збройних сил; уточнено завдання Збройних сил відповідно до законодавчих актів про оборону держави; прийнято програми будівництва та розвитку видів Збройних сил, родів військ і спеціальних військ; здійснено перехід до єдиної системи забезпечення усіх військових формувань.

На другому етапі передбачалося: відпрацювати та втілити в життя принципово нові системи: підготовка військ, комплектування Збройних Сил особовим складом, оперативного, технічного, тилового та інших видів забезпечення військ.

На третьому етапі мало відбутись: поступове переоснащення військ сучасними зразками озброєння, військової техніки; розробка та реалізація на практиці сучасних методів підготовки військ і ефективних способів їх застосування; створення єдиної автоматизованої системи управління Збройними Силами України.

На кінець 2000 р. Збройні Сили України скоротили свою чисельність до 350 тис. чоловік у складі трьох оперативних командувань, п'яти армійських, двох авіаційних корпусів та трьох корпусів ППО. Чисельність основних типів озброєння і військової техніки не перевищує чисельності, що визначена договором ЗЗСЄ. Суттєвою різницею між змістом організаційних заходів, проведених у минулі роки і передбачених Державною програмою, є перехід від простого, так би мовити, арифметичного, механічного скорочення чисельності військовослужбовців у рамках

наявної структури воєнних установ до структурної перебудови наших Збройних Сил.

Головною метою **Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України** є створення нової моделі Збройних Сил, оптимальних за чисельністю, мобільних, добре озброєних і всебічно оснащених. У будівництві Збройних Сил України Міністерство оборони використовує досвід війн і воєнних конфліктів минулого і сучасності, але цього недостатньо. Інтенсивний розвиток засобів збройної боротьби, форм і способів застосування військ (сил), який спостерігається останнім часом, призведе до кардинальних змін самого характеру воєнних дій і має враховуватись при розробці моделі сучасних Збройних Сил України.

Найважливішими значними заходами щодо оптимізації структур Збройних Сил, проведених за минулий рік, треба вважати: переформування управлінь військових округів і Північного оперативного-територіального командування в оперативне командування (ОК). Створення ОК та чітке визначення його статусу, функцій і завдань знімає питання: хто відповідає за оборону, підготовку до оборони та результати воєнних дій на суші, в повітрі і навіть у морській зоні, що прилягає до узбережжя. Створення ОК виключає проміжні ланки у загальній системі управління Збройних Сил, тому що командувач військами ОК повністю відповідає за оборону в межах території. Залишається оптимальна ланка управління Генерального штабу ОК, що призведе до значного підвищення оперативності та ефективності управління військами в цілому.

Одним із основних напрямів будівництва та розвитку Збройних Сил України є **удосконалення і підвищення ефективності системи управління зі створенням системи управління Збройних Сил**, яка була б спроможна без перебудови і розгортання додаткових органів управління забезпечити безперебійне, оперативне та стійке управління військами (силами).

Одним із важливих напрямів будівництва та розвитку Збройних Сил України є **подальше вдосконалення системи соціально-правового забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей**. У цілому вдалося залишити на попередньому рівні соціальний захист військовослужбовців і членів їхніх сімей, хоча були спроби позбавити їх деяких пільг.

У травні 2000 р. нові положення Програми були схвалені Радою національної безпеки і оборони України, а 28 липня 2000 р. Указом Президента Програма була затверджена. По суті Державна програма розвитку ЗС розпочала третій етап реформування ЗС України, спрямований на удосконалення діючих елементів військового організму за рахунок поліпшення їх якісних параметрів.

Державна програма розвитку ЗС до 2005 р., на відміну від попередніх, має певний механізм її виконання. Вона містить уточнений прогноз воєнно-політичної та воєнно-стратегічної ситуації у світі та біля кордонів України. На підставі цього прогнозу дійшли висновку про малоімовірність широкомасштабного застосування воєнної сили проти України у найближчій перспективі.

Однак у певних умовах зберігається можливість виникнення локальних конфліктів на окремих ділянках (напрямах) її кордонів або втягування нашої дер-

жави у регіональні воєнні конфлікти. На цьому висновку базується положення Програми про відмову від організації “рівномірної кругової оборони” території держави і планується зосередити зусилля на відбитті можливої агресії лише на кількох оперативних напрямках, на яких можливе виникнення воєнної загрози. Зміна воєнно-стратегічних підходів викликає необхідність адаптації функції Збройних Сил України. У сучасних умовах вони мають забезпечувати стримування збройної агресії проти України та давати їй відсіч, забезпечувати охорону сухопутного і повітряного простору держави та територіального моря України. Нові функції необхідно закріпити на законодавчому рівні.

На підставі розширення функцій Збройних Сил України у Державній програмі конкретизовані їхні завдання. Їх суть полягає у досягненні Збройними Силами спроможності нейтралізувати воєнний конфлікт низької інтенсивності складом військ (сил) мирного часу та забезпеченні мобілізаційної готовності до ведення локальної або регіональної війни. Одночасно Збройні Сили мають бути постійно готові до участі у миротворчих та гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій силами до однієї *бригади* (чисельністю 2-3 тис. чоловік). Відповідно до завдань Збройних Сил у Державній програмі уточнено їх структуру, встановлено раціональне співвідношення між видами Збройних Сил та родами військ. Так, структура Збройних Сил України включає:

- *Міністерство оборони України*, яке є центральним органом виконавчої влади і військового управління. У його підпорядкуванні перебувають Збройні Сили України; Генеральний штаб Збройних Сил України як основний орган військового управління;

- *Види Збройних Сил України*: Сухопутні війська, Військово-повітряні сили, Війська протиповітряної оборони, Військово-морські сили;

- об'єднання, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, що не належать до видів Збройних Сил України.

Співвідношення чисельності особового складу між видами Збройних Сил планується мати:

- 1) Сухопутні війська України – до 54%;
- 2) Військово-повітряні сили України – до 16%;
- 3) Війська протиповітряної оборони України – 13,5%;
- 4) Військово-морські сили України – до 4,5%;
- 5) Інші з'єднання, військові частини та установи, що не входять до видів Збройних сил України – до 12%.

Пріоритетним напрямом розвитку ЗС України є **розробка перспективних систем**, які б максимально відповідали вимогам сучасної збройної боротьби. Види Збройних сил виконують свої завдання у тісній взаємодії між собою, застосовуючи специфічні засоби збройної боротьби, форми і способи ведення бойових дій, а також беруть участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, виконанні заходів по ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, наданні військової допомоги іншим державам, виконують заходи міжнародного військового співробітництва та у міжнародних миротворчих операціях відповідно до міжнародних договорів.

Незалежно від того, що в даний період у Збройних Силах України збережено чотирирівдову структуру, найближчим часом передбачається проведення досліджень з наступним опрацюванням відповідних пропозицій щодо поступового переходу Збройних Сил України на тривидову структуру.

У зв'язку з тим, що функція стосовно оборони повітряного простору держави покладається переважно на Військово-повітряні сили та Війська протиповітряної оборони, вирішення цього вкрай важливого питання можливе за рахунок об'єднання зазначених військ. Тому не можна виключати, що такий крок може бути у подальшому здійснено за умов створення відповідних матеріальних і фінансових ресурсів.

Державною програмою передбачено також створення у складі Збройних Сил на базі військових комендатур, підрозділів охорони та військової інспекції дорожнього руху військової поліції.

Військова поліція має бути важливим компонентом системи підтримання правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах, боротьби зі злочинністю. Крім того, її створення дасть змогу підвищити ефективність охорони важливих військових об'єктів та поліпшити якість патрульної дорожньої служби. Зміни характеру збройної боротьби, форм і способів застосування військ (сил) у сучасних воєнних конфліктах викликали потребу мати у складі Збройних Сил міжвидові компоненти за функціональним призначенням. Саме тому Державною програмою передбачається створення у складі Збройних Сил України функціональних структур: передові та основні сили оборони та стратегічні резерви. Передові сили оборони – це найбоєздатніша функціональна структура Збройних Сил України, що призначена для негайного реагування на зміни воєнно-стратегічної обстановки та застосування у збройному конфлікті з метою його нейтралізації на ранній стадії і недопущення переростання у локальну або регіональну війну. До складу передових сил оборони входять: стратегічні неядерні сили стримування, сили швидкого реагування та війська прикриття. Стратегічні неядерні сили стримування еventуального агресора убезпечать від намірів застосувати проти України військову силу шляхом постійної загрози нанесення таких збитків, що не відповідатимуть очікуваним результатам агресії. Зокрема, до цих сил увійшла нещодавно створена 1-а ракетна дивізія.

Призначення сил швидкого реагування полягає у підтримці бойового потенціалу Збройних Сил України на рівні, достатньому для запобігання агресії, та ведення самостійних операцій і бойових дій у збройних конфліктах або локальній війні. Основними завданнями сил швидкого реагування визначено: локалізація та воєнно-силова нейтралізація збройних конфліктів ще на ранній стадії, а також забезпечення розгортання основних сил оборони. До їх складу мають увійти найбільш боєздатні мобільні з'єднання і частини усіх Збройних Сил, укомплектовані високопрофесійним особовим складом, сучасним озброєнням і військовою технікою.

Державною програмою передбачається створення до кінця 2005 р. в Сухопутних військах корпусу швидкого реагування, у Військово-повітряних силах – авіаційної групи (оперативного призначення), у Військово-морських силах – ескадри різнорідних сил, що можуть виконувати завдання як окремо, так і у складі об'єднаного угруповання під єдиним керівництвом та у тісній взаємодії між собою.

Загалом заплановано скоротити близько 500 різних частин, а з бойового складу армії вивести значну кількість озброєння та техніки, зокрема 600 літаків (з них 250 бойових) та 400 гелікоптерів (з них 80 – ударних). Запропоновані заходи не потребують значних коштів, що у сучасних умовах є дуже важливою обставиною (мінімальні потреби ЗС на рік становлять 3 млрд грн у цінах 1999 р., а витрати з державного бюджету на оборону визначені у 2,4 млрд грн. Причому 900 млн грн із цієї суми армія була змушена заробити власними силами.

3.3. Проблеми реформування Збройних Сил України

Досвід реформування ЗС країн Центральної та Східної Європи, а також Росії дає змогу визначити коло питань, що суттєво впливають на головні напрями воєнної реформи в Україні, а саме:

1. Хід реформи Збройних Сил України свідчить про те, що завдання проміжного етапу повністю не виконані. В основі цих невдач лежить ряд обставин, а саме:

- реформа Збройних Сил збіглася з процесом створення основ української оборонної політики, що й досі не завершився. Держава і суспільство в цілому не визначили для себе довгострокові цілі внутрішньої та зовнішньої політики, місце України в системі регіональної й глобальної безпеки, систему потенційних і реальних загроз, а також засоби, за допомогою яких держава має намір підтримувати свою безпеку на необхідному рівні;

- погіршення економічних умов розвитку держави об'єктивно викликало згорання оборонних програм і фінансування Збройних Сил по залишковому принципу. Відсутність чіткого уявлення про субординацію пріоритетів на найближчу і тривалу перспективу в розвитку армії з урахуванням економічних можливостей держави блокує будь-яку програму реформи Збройних Сил і врешті-решт перетворює армію з інструмента забезпечення безпеки в чинник нестабільності;

- завдання реформування Збройних Сил з самого початку не відповідали реальностям. У цих умовах монополія військових на розробку подібних проектів і відсутність альтернативних програм за участю цивільних фахівців і незалежних експертів і надалі будуть народжувати фантастичні, відірвані від дійсності документи;

- в умовах перехідного суспільства, у яких перебуває Україна, будь-який перспективний документ, у тому числі й Концепція військової реформи, можуть тільки визначати пріоритетні завдання й проміжні орієнтири з постійним їхнім коригуванням залежно від конкретних реалій внутрішнього розвитку країни і особливостей міжнародної ситуації.

2. ЗС України націлені на виконання функцій, які держава у найближчі 10–15 років не зможе забезпечити матеріально та фінансово. Наголошується при цьому на виконанні зовнішньої функції в той час, як за всіма ознаками внутрішні конфлікти на етнічному, політичному, релігійному ґрунті створюють головні загрози національній безпеці держави.

3. Українські ЗС трансформуються, виходячи з вимог ведення широкомасштабної регіональної війни четвертого покоління. Реальна загроза збройного нападу іноземних країн на Україну у сучасних умовах – надзвичайно низька. Враховуючи

всі можливі шляхи розвитку подій у майбутньому, можна виділити три умовні варіанта залучання ЗС для упередження зовнішнього збройного нападу.

Перший – відбиття агресії ЗС західних країн (а також Туреччини), які межують з Україною, або надають свою територію третім країнам для здійснення збройного нападу. Такий варіант може бути наслідком воєнно-політичної інтеграції України у Ташкентський договір за умов посилення силового протистояння Росії з НАТО. У цьому випадку Збройні Сили України матимуть справу не з польськими, угорськими, турецькими, або румунськими (Румунія теж найближчим часом стане членом Альянсу) військами, а з об'єднаною військовою силою євроатлантичної спільноти, яка має змогу вести війни шостого покоління з використанням високоточної зброї та новітніх технологій. Сподіватись на те, що українська армія виконає поставлені перед нею завдання – не доводиться.

Другий віртуальний варіант – це відбиття збройного нападу з боку Росії. За кількісними та якісними показниками російська армія має значні переваги над українською, і ці переваги у майбутньому тільки зростатимуть. Маючи на озброєнні стратегічні та тактичні системи ядерної зброї і визначивши можливість їх застосування у звичайному збройному конфлікті, Росія не може програти війну. У цій ситуації знову ж таки проглядається розбіжність у підходах до можливого збройного конфлікту з точки зору чіткої позиції держави у визначенні питання: до якої війни мають бути готові ЗС?

Третій варіант з самого початку виключає вплив ЗС України на розвиток подій, якщо Росія та НАТО спробують вдатися до тактики з'ясування відносин на “нейтральній території”, як це мало місце за часів біполярного протистояння. Для цієї ролі найкраще підходить країна-буфер, що має для цього всі необхідні умови: російську військово-морську базу на своїй території (будь-яка провокація збройного нападу на російську військово-морську базу може призвести до розгортання збройних дій на території України); самопроголошений нейтралітет, населення, одна частина якого спрямована на Захід, інша на Схід; вищі законодавчі та виконавчі органи держави, які конкурують між собою у визначенні зовнішньополітичних пріоритетів, наявність сильних регіональних еліт, які проводять самостійну, подеколи таку, що суперечить державній, політику і таке інше.

4. Поза увагою військових, які, по суті, перебрали на себе проведення воєнної реформи, залишилися питання ведення так званої “безкровної війни”, а саме: розробку новітніх комп'ютерних технологій впливу на економічний та військовий потенціал можливого супротивника, ведення радіоелектронної боротьби та використання ЗМІ для досягнення тактичних і стратегічних цілей.

5. Найактуальніші для національної безпеки України питання – гарантоване забезпечення країни енергоносіями, розвиток системи транспортних коридорів – не увійшло у пріоритетні завдання силових міністерств. Проблеми забезпечення військової безпеки транспортних коридорів не мають адекватного відображення у планах реформування військової сфери. У цілому проблема забезпечення воєнної безпеки України має багато аспектів: політичних, економічних, соціальних, правових і чисто військових. Більшість із них необхідно вирішувати під час воєнної реформи.

Для цього необхідно розробити теоретичні основи і створити правову базу воєнної безпеки. У ній повинні бути сформульовані інтереси держави, які потрібно забезпечувати воєнно-політичними засобами, а також існуючі і потенційні загрози її безпеці. Вимагає остаточної розробки Воєнна доктрина держави, без прийняття якої проведення воєнної реформи уявляється неможливим. Очевидно, було б доцільним, щоб після розробки зазначених документів вони були б обговорені і схвалені конституційними органами (краще у вигляді законів або відповідних Указів Президента) і тільки потім були прийняті до реалізації. Необхідно також визначити в країні єдиний вищий орган воєнного управління. Йдеться про координацію зусиль усіх силових структур при виконанні загальних задач на випадок війни. У мирний час функції і завдання кожного силового відомства повинні бути чітко визначені і розмежовані між собою. Таким чином велике коло питань лишається поза увагою, і головною причиною цього є відсутність теоретично і методологічно розробленої теорії воєнної безпеки, як когнітивної частини теорії національної безпеки, котра виступає інтегруючим науковим виміром знань про безпеку.

Висновки по третьому підрозділу:

1. Діяльність державних органів як сукупності елементів системи забезпечення воєнної безпеки повинна носити комплексний характер, підпорядкований єдиній меті захисту українських національних інтересів. Система забезпечення воєнної безпеки повинна стати єдиним, чітко функціонуючим механізмом, який адекватно і з мінімальною затримкою реагує на зміни обстановки в світі і військові небезпеки і загрози для України, що виникають при цьому. В основу діяльності елементів системи повинен бути покладений державницький, а не кон'юнктурний, політично заангажований, сьогочасний підхід, спрямований на збільшення ролі певної структури в суспільстві.

Координуючим органом в питаннях забезпечення військової безпеки і узгодженні діяльності всіх її елементів повинна стати існуюча Рада національної безпеки і оборони України.

2. Удосконалення законодавчої бази має бути спрямовано на розв'язання таких питань:

- визначення порядку розробки, узгодження і затвердження законів і нормативно-правових актів України, пов'язаних із забезпеченням воєнної безпеки держави;
- істотне підвищення якості законів і нормативно-правових актів України;
- державна зацікавленість урядових органів у першочерговому фінансовому забезпеченні ефективного функціонування законодавчих актів, що приймаються, з питань забезпечення воєнної безпеки України і їх персональна відповідальність за їх виконання;
- державний підхід до процесу розробки і ухвалення, а також до змісту законів (нормативно-правових актів), які не повинні відображати номенклатурні інтереси, а тим більше підстроюватися під погляди чи то окремого державного діяча, чи то правлячої еліти.

3. Структура, чисельність і оснащення Збройних Сил України мають відповідати рівню існуючих і потенційних військових загроз і економічним можливостям України.

4. Встановлення оптимальної чисельності особового складу, озброєння і воєнної техніки повинне бути **лише після** вирішення ряду завдань:

- оцінка військово-політичної обстановки, визначення місця України в сучасному світі і в регіоні;
- аналіз потенційних і реальних загроз для України і оцінка стану збройних сил держав — потенційних супротивників.
- визначення завдань Збройних Сил України по віддзеркаленню можливої зовнішньої агресії.

Основним фундаментом повинні стати такі категорії, як територія України, її геостратегічне розташування, її економічні можливості і демографічна ситуація, традиції та звичаї українського народу, його уклад життя.

Лише після одержання відповідей на поставлені питання можна говорити про кількісний і якісний склад Збройних Сил України.

Євроінтеграція є політичним курсом держави, а не критерієм розбудови її Збройних Сил.

ВИСНОВКИ

1. Україна — європейська держава. Загрози та небезпеки для нашої держави мали місце і раніше як на Заході і Сході, так і на Півдні. Нерідко військова небезпека виникала і усередині держави. Зараз, як ніколи раніше, військова безпека України, ослабленої в економічних і військових відносинах, в значній мірі залежить від поміркованості політиків. Вимогами до них є здатність:

- проводити всебічний аналіз потенційних військових загроз і реальних небезпек;
- ухвалювати рішення, адекватні обстановці, що складається, з прогнозом на майбутнє.

При цьому необхідно пам'ятати про мистецтво вибору союзників і нейтралізації ворогів. На даному етапі розвитку нашої держави саме така політика повинна зіграти головну роль в забезпеченні воєнної безпеки України, яка, з одного боку, прагне до вступу до НАТО, а з іншого — проголошує Росію своїм стратегічним партнером.

У світі не зникли сили і чинники, дія яких може призвести до військових зіткнень: це наявність міждержавних і інших суперечностей, що раніше традиційно вирішувалися військовою силою, агресивний настрій деяких існуючих політиків світу, які вважають, що основною формою вирішення будь-яких конфліктів є застосування збройної сили.

У цій ситуації Україні, щоб зберегти себе як суверенну і соборну державу, слід, по-перше, використовувати всі можливі мирні засоби. По-друге, і це має усвідомити влада, тримати у постійній готовності до використання для стримування і віддзеркалення можливої агресії силові засоби — Збройні Сили.

2. Найважливішим елементом воєнної безпеки є система забезпечення воєнної безпеки держави, під якою розуміється механізм, що перетворює прийняту державою стратегію в області воєнної безпеки в скоординовану діяльність конкретних відомств, організацій, громадських об'єднань і громадян на основі чинного законодавства.

Побудова системи забезпечення воєнної безпеки України, адекватної прогнозованим військовим загрозам її національній безпеці і умовам соціально-економічного розвитку є нині однією з насущних проблем держави.

Слід зазначити, що її вирішення залежить не лише від достатнього і своєчасного фінансування воєнної сфери, а й від створення ефективної системи керівництва військовим будівництвом і управління військовою організацією України, від розробки і вдосконалення в цілому теоретичних і організаційних основ формування і планування розвитку воєнної організації країни, а також механізму реалізації основних напрямів військового будівництва з урахуванням кардинальної зміни характеру збройної боротьби, що відбулася за останні десятиліття, із застосуванням сучасної зброї і технічних засобів.

Наявність структур забезпечення воєнної безпеки не розв'язує всіх проблем воєнної безпеки в країні. Вони можуть бути вирішені лише за умови діяльності цих структур у рамках єдиної органічно функціонуючої системи. Необхідний єдиний підхід до проблем воєнної безпеки, вироблений в масштабах держави, а також не лише наявність відповідного законодавства, а розроблення механізмів його реалізації і впровадження у життя.

Важливу роль у системі забезпечення воєнної безпеки відіграє наявність єдиного органу, що здійснює координацію діяльності елементів системи забезпечення воєнної безпеки.

Координуючим органом в питаннях забезпечення військової безпеки і узгодженні діяльності елементів системи воєнної безпеки є Рада національної безпеки і оборони України.

3. Удосконалення законодавчої бази для забезпечення воєнної безпеки держави і діяльності призначеної для цього системи має бути спрямовано на:

- визначення порядку розробки, узгодження і затвердження законів і нормативно-правових актів України, пов'язаних із забезпеченням воєнної безпеки держави;
- розроблення програми розвитку законодавства в сфері забезпечення воєнної безпеки;
- істотне підвищення якості законів і нормативних правових актів України;
- державну зацікавленість і юридичну відповідальність урядових органів в першочерговому фінансовому забезпеченні ефективного функціонування законів, що приймаються, і нормативних правових актів, що стосуються сфери воєнної безпеки України.

4. Структура, чисельність і оснащення Збройних Сил України **мають відповідати рівню існуючих і потенційних військових загроз і небезпек національній безпеці України, а не стандартам Європейського Союзу.** Зміцнення акцентів з головних критеріїв ефективності (здатність реалізувати національні інтереси) на другорядні показники (соціальна захищеність працівників) є не оптимальним шляхом, оскільки

спрямовує процес формування якісно нових ЗС у задалегідь неправильне і безперспективне річище. Збройні Сили мають бути здатні вирішувати задачі по захисту національних інтересів України у регіональній війні і бути готовим до ведення війн шостого покоління. Саме це є головним критерієм їх ефективності.

5. Важливим компонентом майбутнього незалежності є реформування Збройних Сил України, яке не є тотожним їх знищенню і скороченню, що відбувається зараз. Реформування – це процес, спрямований на формування оптимальної структури Збройних Сил, здатної ефективно вирішувати завдання щодо забезпечення національної безпеки. Скорочення армії, зменшення строку навчання офіцерів стратегічного і тактичного рівнів призведе до фатальних наслідків відсутності воєнної еліти, здатної вирішувати завдання щодо забезпечення національної безпеки України.

6. З урахуванням тимчасової економічної неспроможності держави формувати системні збройні сили, в яких би усі роди військ були однаково добре підготовлені, постає потреба у окресленні пріоритетів розвитку Збройних Сил України. Такими, на наше переконання, є сили повітряно-космічної оборони, а також сили ядерного стримування.

Держава має готувати Збройні Сили не до тих воєн і не проти таких супротивників, які загрожували нам у минулому або загрожують нам у далекому майбутньому, а вже завтра і навіть сьогодні. Відмову від завдання готовності до кругової оборони, безумовно, слід вітати, але будівництво Збройних Сил країни в плані їх здатності до віддзеркалення агресії на одному напрямі є лише напівзаходом, що не відображає реалій збройного протиборства сучасності. Для того, щоб поставити ту або іншу країну „на коліна” разом з вторгненням угруповань сухопутних сил (традиційний спосіб), буває також досить могутньої безконтактної дії на ключові державні і військові об'єкти. Причому дія здійснюється в основному силами і засобами повітряно-космічного нападу, засобів сторони, що обороняється, що все частіше знаходяться поза зоною дії. Очевидно, що виникає завдання пошуку асиметричних засобів протидії агресору у разі даного сценарію подій, і при цьому засоби повітряно-космічної оборони країни покликані зіграти одну з вирішальних ролей.

Головною особливістю збройного протиборства сучасності є те, що відбувся перерозподіл ролі різних сфер в його ході, а саме – хід і результат збройної боротьби переважно визначатимуться результатами протиборства в повітряно-космічній сфері, а угруповання сухопутних військ і військово-морських сил покликані закріпити досягнутий військовий успіх і своїми діями забезпечити досягнення політичної мети війни (озброєного конфлікту).

Відтак, Україна має реформувати Збройні Сили **якісно**, створюючи такі роди військ, котрі б могли забезпечити національну безпеку у XXI ст. До таких військ, окрім сухопутних і військово-морських сил, а також сил швидкого реагування, належать **сили повітряно-космічної оборони, а також сили ядерного стримування**. Саме дані сили у майбутньому і вирішуватимуть завдання геополітичних лідерів у разі застосування силових компонентів. Сила держави полягає у її впевненості в майбутньому, яка ґрунтується на повазі інших до неї.

7. Потребує докорінної зміни як Закон України „Про основи національної безпеки України”, так і Воєнна Доктрина, в яких по суті відображений пасивний стан України (недопущення, унеможливлення тощо). Формування потужної держави передусім передбачає **формування системи активних заходів**, зміст яких має відповідати проголошеним національним інтересам і меті розвитку українського суспільства.

Контрольні запитання для самоперевірки

1. Поняття та зміст воєнної небезпеки, її відмінність від воєнної загрози.
2. Окресліть чинники, що впливають на ступінь воєнної безпеки.
3. Визначте основні загрози воєнній безпеці на сучасному етапі розвитку України.
4. Призначення системи забезпечення воєнної безпеки.
5. Правові основи забезпечення воєнної безпеки.
6. Окресліть складові елементи системи воєнної безпеки.
7. Окресліть сучасний стан воєнної безпеки України.
8. Які основні напрями реформування Збройних Сил України?

Завдання для самопідготовки

1. Поняття та зміст війни.
2. Модель ЗС України на сучасному етапі розвитку.
3. Класифікація війн.
4. Концептуальні можливості Збройних Сил України щодо ведення війн шостого покоління.
5. Перспективи формування повітряно-космічних сил України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні джерела

1. *Питання* Воєнної доктрини України: Указ Президента України № 702/2005 від 21 квітня 2005 р. // www.rainbow.gov.ua/action
2. *Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 225.
3. *Про Воєнну Доктрину України*: Указ Президента України 15 червня 2004 р. № 648/2004.
4. *Про загальну структуру і чисельність Збройних Сил України*: Закон України //
5. *Про Збройні Сили України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
6. *Про оборону України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
7. *Про основи національної безпеки України*: Закон України // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433.
8. *Военная доктрина Российской Федерации* (введена в действие Указом Президента РФ № 706 от 25 апреля 2000 г.) // Независимая газета. – 2000. – № 74.
9. *О Концепции национальной безопасности Российской Федерации*: Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24 // Собрание законодательства РФ. – 2000. – № 2. – Ст. 170.
10. *Про морську діяльність Росії*: Указ Президента РФ (утвержден 4 марта 2000 г.) // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 11.
11. *Основи політики РФ в сфері воєнно-морської діяльності до 2010 г.* (утвержден 4 марта 2000 г.) // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 11.
12. *Морская доктрина РФ на период до 2020 года.* (утверждена 27 июля 2001г.) // Независимое военное обозрение. – 2001. – № 28.
13. *Securing Our Homeland: US Department of Homeland Security Strategic Plan*: <http://www.dhs.gov>.
14. *Natoinal Strategy For Homeland Security*: Office of Homeland Security, July, 2002.

Доктринальні джерела

1. *Адарчев О.* Европейская армия: пути строительства // Зарубежное военное обозрение. – 1998. – № 2. – С. 2.
2. *Алексин В.* Военная реформа в России провалена // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 25.
3. *Бершеда Є.Р.* Інтереси і пріоритети України стосовно ЄС.: Вибір у галузі політики безпеки // Стратегічна панорама. – 1998. – № 1–2. – С. 24.

4. *Беттс Річард К.* Системы для мира или причины войны. Коллективная безопасность, контроль над вооружениями и Новая Европа // Оборонная политика, политика обеспечения мира и безопасности: Мат. к курсу / RAND – AAAS. – К., 1992. – С. 29.
5. *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: Междунар. отн., 1998.
6. *Богданович В.Ю.* Концептуальні підходи до вибору та затвердження в державі потрібного рівня її воєнної безпеки. – К. // Наука і оборона. – 1998. – №2.
7. *Бодрук О.* Глобальні і регіональні системи безпеки: сучасна і перспективна роль України // Глобальні трансформації і стратегії розвитку. – К., 1998.
8. *Бодрук О.* Проблеми національної безпеки України // Політична думка. – 1993. – № 1.
9. *Бодрук О.* Розміщення ядерної зброї на території України: проблеми одержання без'ядерного статусу // Спостерігач. – 1994. – № 8.
10. *Бодрук О.* Ядерна зброя і проблеми забезпечення національної безпеки України: Доповідь. – Пярну, 1992.
11. *Бодрук О., Белицер Н.* Крым как регион потенциального конфликта // Этнические и региональные конфликты в Евразии. – М.: Весь мир, 1997. Кн.2. – С. 83–113;
12. *Бодрук О., Гончаренко О., Лісицин Е., Горелов М.* Національна безпека України: історія і сучасність: Монографія. – К.: ІСЕМВ, 1993.
13. *Бодрук О.С.* Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. К.: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, 2001. – 300 с.
14. *Борзенков Г.* Военная реформа не должна сводиться к сокращению ВС // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 36.
15. *Бутрос Бутрос-Гали* Генеральный Секретарь ООН. Навстречу новым вызовам: Годовой доклад о деятельности Организации. – Нью-Йорк: ООН, 1995. – С. – 1–2.
16. *Василевський О., Гончар М.* Структура геополітичних інтересів України. – К.: – НІСД, 1995. – 94 с. (Серія. “Наукові доповіді”; Вип. 45).
17. *Воронов К.* Балтийская политика России: поиск стратегии // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 12.
18. *Галушко С.* Если завтра война: роль военно-космических средств и военно-воздушных сил в готовящейся войне против Ирака // Аэрокосмический вестник. – 2003. – 18–24 февраля.
19. *Галушко С.* Предварительные итоги применения воздушно-космических средств в войне против Ирака // Аэрокосмический вестник. – 2003. – 29 июля–4 августа и 5–11 августа.
20. *Галушко С.* Главный центр специального контроля НКАУ – на службе миру // Аэрокосмический вестник. – 2003. – 2–8 декабря.
21. *Геополитика* и национальная безопасность: Словарь основных понятий и определений / Под ред. Л. Манилова. – М., 1998.

22. *Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Білорус, Д. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус.*— К.: КНЕУ, 2001.— 733 с.
23. *Глобальные трансформации и стратегии развития: Монографія / Белорус О., Лукьяненко Д. и др.* — К.: Ориане, 2000. — 424с. (Перевод с украинского издания 1998 года).
24. *Гончаренко О.* Геополітична дилема України // Економічний часопис. — 1997. — № 9.
25. *Державна програма реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р.* // Народна армія — 2000. — 13 жовт.
26. *Доповідь колишнього Генерального Секретаря НАТО Віллі Класа: НАТО та структура Євroatлантичної безпеки, яка розвивається.*
27. *Дугин А.* Основы геополитики. Геополитическое будущее России. — М.: Арктогея, 1997.
28. *Ежегодник СИПРИ 1998.* Вооружения, разоружение и международная безопасность. — М., Наука, 1999.
29. *Ежегодник СИПРИ 1999.* Вооружения, разоружение и международная безопасность. — М.: Наука, 2000.
30. *Затинайко А.* Основний зміст та особливості воєнної реформи в Україні // Народна Армія. — 1998. — 17 квіт.
31. *Знаменський Л.* Ще вісім “Чорнобилей” // Дзеркало тижня. — 1998. — 24 жовт. — № 43.
32. *Клаузевиц К.* Война. — М., 1943.
33. *Ковальський В., Маначинський А., Пронкін Е.* Оцінка і прогнозування розвитку військово-політичної обстановки у деяких регіонах світу. — К.: НІСД, 1994. — 51 с. (Серія “Інформаційно-аналітичний огляд”; Вип. 4).
34. *Ковальський В., Маначинський О., Пронкін Е.* Безпека України і вплив на неї військово-політичного оточення. — К.: НІСД, 1993. — 34 с. (Серія “Інформаційно-аналітичний огляд”; Вип.3).
35. *Косевицов В., Бінько І.* Національна безпека України: проблеми і шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів. — К.: НІСД, 1996. — 61 с. (Серія “Національна безпека”; Вип.1).
36. *Космічна діяльність України: результати та перспективи.*— К., 2002, С. 6–48.
37. *Космонавтика на рубежі тисячелетий.*— М., 2003, С. 231–269.
38. *Кофи А. Аннан* Генеральний секретарь ООН. Обновление на переходном этапе: Годовой доклад о работе Организации 1997 г. — Нью-Йорк: ООН, 1997. — С. 60.
39. *Кофи Аннан.* Партнерство во имя всемирного сообщества: Годовой доклад о работе Организации 1998 г. — *Нью-Йорк: ООН, 1998.*
40. *Краутхаммер Ч.* Политическая жизнь с одним полюсом // Оборонная политика, политика обеспечения мира и безопасности: Мат. к курсу / RAND — AAAS. — К., 1992. — С. 48.
41. *Лісицин Е.* Співвідношення між Військовою Доктриною і стратегією національної безпеки // Спостерігач. — 1996. — № 21.

42. *Макаренко И.К.* Военная безопасность государства: сущность, структура и пути обеспечения в конфронтационную для мира эпоху: Учебное пособие. – М.: РАГС, 1998.
43. *Макаренко И.К.* Сущность, содержание и условия осуществления военной реформы в Российской Федерации: Учебное пособие. М.: РАГС, 1998.
44. *Макиндер Х.* Географическая ось истории // Элементы. Евразийское обозрение. – М., 1996. – № 7.
45. *Маначинський А.* Чи зберегла свою державну гідність без'ядерна Україна? // Столиця. – 1996 – №4. – С.2
46. *Маначинський О., Соболев О.* Військова безпека України і вплив на неї геополітичних чинників. – К.: НІСД, 1997 (Серія “Воєнна безпека”; Вип. 4).
47. *Маначинський А.* Особенности конфликтов на постсоветском пространстве // Подтекст. – 1998. – № 33. – С. 23.
48. *Машовець К.* Проти атомного «Армагеддону» // Народна армія. – 2002. – 21 листопада.
49. *Митропольский А.* Экономические приоритеты стран Балтии // Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: Аналит. обзор / Ин-т миров. экон. и межд. отн. РАН. – М., 1997.
50. *Митропольский А.* Конкурентоспособность эстонской продукции // Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья: Аналит. обзор / Ин-т миров. экон. и межд. отн. РАН. – М., 1998. – Окт. – С. 46.
51. *Митрофанов А.В.* Шаги новой геополитики. – М.: Русский вестник, 1997.
52. *Мишанич О.* Політичне русинство і що за ним? // Літературна Україна. – 1993. – 28 жовт.
53. *Модель Збройних Сил України зразка 2010 року: завдання воєнної науки* // Народна армія. – 2000. – 5 травня.
54. *Мунтіян В., Перепелиця Г., Соболев А.* Військова політика України: проблеми і пріоритети. – К.: НІСД, 1996. – 87 с. (Серія “Воєнна безпека”; Вип. 3).
55. *Народонаселение мира* // Народонаселение. Энциклопедический словарь. – М.: Большая российская энциклопедия, 1994. – С. 255–257.
56. *Национальные интересы и проблемы безопасности России.*: Доклад по результатам исследования, проведенного центром глобальных программ Горбачев-Фонда в 1995–1997 гг. – М., 1997.
57. *Негода О.* Україна: за межами Землі // Народна армія. – 2003. – 12 квітня.
58. *Нейтралітет* йде у минуле? // Голос України. – 1998. – 3 лип.
59. *Николаев А.* Планируемые военные ассигнования недостаточны // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 35.
60. *Проблеми воєнної політики в програмах політичних партій.* Аналітична доповідь УЦЕПД // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 1.
61. *Прохожев А.А.* Национальная безопасность: основы теории, суть, проблемы. – М.: РАГС, 1998.
62. *Процесс экономических реформ в Латвии.* Интеграция в Европейский Союз: ход, достижения, проблемы: Доп. Прем'єр-міністра Латвійської рес-

- публіки Гунтара Краста на Всеукраїнській наук.-практ. конф., Київ, 26 лют. 1998 р.
63. *Пьянков Б.* Пожар войны легче предотвратить, чем потушить // Красная Звезда. – 1998. – 15 окт.
 64. *Розвиток Збройних Сил України – процес плановий, всебічно обґрунтований та прозорий для суспільства.* Виступ Міністра оборони України на розширеній нараді Робочої групи з уточнення Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року (21 лютого 2000 року) // Народна армія. – 2000. – 24 лютого.
 65. *Солнцев А.* // Зарубежное военное обозрение . – 1999. – № 1.
 66. *Сорос Дж.* Западня для сверхдержавы // Независимая газета . – 1999. – 11 июня.
 67. *Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року:* Біла книга. – К.: Аванпост-прім, 2004. – 96 с.
 68. *Тренин Д.* Балтийский шанс: страны Балтии, Россия и Запад в складывающейся Европе. – М.: Моск. Центр Карнеги, 1997. – С. 24.
 69. *Третя національна* // Народна армія. – 2002. – 7 листопада.
 70. *Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку:* Монографія НІСД і НІУРВ . – К.: НІСД, 1999.
 71. *Українська державність в ХХ столітті: Історико-політичний аналіз / О. Дергачов (керівник авт. колективу).* – К.: Політична думка, 1996.
 72. *Хрусталёв Е.Ю., Цембал В.И.* Военная безопасность России: замыслы и реалии // *Мировая экономика и международные отношения. 2001. №1.*
 73. *Шевченко В.О., Иващенко М.М.* Концепція національних інтересів України. – К.: Слов'янський світ, 1996.
 74. *Шелепин М.* Равная безопасность для стран ОБСЕ // *Международная жизнь.* – 2000. – № 2. – С. 64–75.
 75. *Шлях до космосу починається на Землі* // Народна армія. – 2002. – 23 травня.
 76. *Шпенглер О.* Закат Европы. – Петроград, 1923. – С. 36–37.
 77. *Эстония не станет плацдармом агрессии: интервью командующего оборонительными силами Эстонской республики Йоханеса Керга* // Красная звезда. – 1999. – 30 янв. – С. 3.

Інтернет ресурси

www.mil.gov.ua
www.nkau.gov.ua